

Rapport från *Ságastallamat*, en konferens om samerna och Svenska kyrkan, i Kiruna den 11-13 oktober 2011

Förord

Kyrkostyrelsen tillsatte i april 2005 en utredning om samiska frågor i Svenska kyrkan. I direktiven hette det bland annat:

Det samiska folket är en ursprungsbefolkning. Alltifrån den tidigare kolonisationen och långt in på 1900-talet har övergrepp begåtts gentemot den samiska befolkningen. Svenska kyrkan har bidragit till detta. Både den svenska staten och Svenska kyrkan har under senare år offentligt vidgått detta. I de nordliga stiftet har anordnats försoningsgudstjänster.

Mot denna bakgrund önskade kyrkostyrelsen få en allsidig belysning av Svenska kyrkans nuvarande arbete med samiska frågor grundad på en utvärdering av vad som skett sedan tillkomsten av Samiska rådet inom Svenska kyrkan. Vidare skulle förslag ges till en handlingsplan för hur Svenska kyrkan framgent ska arbeta med de samiska frågorna.

Utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan* (SKU 2006:1) lades fram i november 2006 och gick sedan ut på remiss. I utredningen konstateras att Svenska kyrkan genom historien har deltagit i förtrycket av det samiska folket.

Liksom andra kyrkor har Svenska kyrkan varit en del av en koloniserande statsmakt i områden där det funnits en urbefolkning. En del i detta förtryck har varit viljan att förhindra att samiska historiska särdrag, särskilda traditioner och samisk kultur kommit till uttryck. Den samiska identiteten har inte kunnat speglas i gudstjänster och övrigt kyrkoliv.

Bland de åtgärder som föreslås i utredningen ingår att Svenska kyrkans teologiska kommitté får i uppdrag att genomföra en hearing om samisk identitet och erfarenhet i relation till hur Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära uttrycks i dag, liksom om formerna för samiskt teologiskt arbete. Enligt utredningen skulle en sådan hearing kunna ge en teologisk grund för den fortsatta diskussionen.

Efter att ha övervägt utredningsförslagen och remissreaktionerna beslutade kyrkostyrelsen i april 2008 att vidta ett antal åtgärder. Till dessa hörde att uppdra åt Svenska kyrkans teologiska kommitté att anordna en hearing om samiska frågor. Med bland annat denna hearing som grund skulle kommittén sedan lägga fram förslag till åtgärder.

Redan från början stod det klart för Teologiska kommittén att planeringen av en hearing måste förankras bland samerna och därför göras i nära samarbete med Samiska rådet inom Svenska kyrkan. En styrgrupp tillsattes med företrädare för Teologiska kommittén och Samiska rådet i syfte att leda arbetet med planering av hearingen. I styrgruppen har ingått Carl Reinhold Bråkenhielm, Kjell Å Modéer och Göran Möller från Teologiska kommittén samt Johannes Marainen, David Palopää (senare ersatt av Jan-Olof Ellebrink) och Karin Rensberg Ripa från Samiska rådet.

För att inte associeras med byråkrati och ett överhetsperspektiv beslutade sig styrgruppen tidigt för att undvika ordet ”hearing” och i stället använda det samiska ordet *Ságastallamat*, som betyder samtal och lyssnande.

Ett antal intervjuer gjordes för att skapa en överblick av situationen för samer av olika kategorier och för att få en inblick i vilka frågor som är aktuella och ett seminarium

anordnades i Uppsala i mars 2010 för att samråda med motsvarigheterna till Samiska rådet i Finland och Norge.

I syfte att bredda och fördjupa det historiska perspektivet ställde Teologiska kommittén upp som medarrangör till Kyrkohistoriska föreningen av Kyrkohistoriska dagen i april 2011 i Uppsala med rubriken ”Samerna och kyrkan”. Programmet framgår av bilaga 1. Föreläsningarna har publicerats i *Kyrkohistorisk årsskrift* 2011.

Ságastallamat ägde rum i Kiruna 11-13 oktober 2011. Den första dagen ägnades åt samtal med utgångspunkt i berättelser från olika perspektiv. Dag två hölls inledningar som följdes av samtal med följande teman: 1. Språket och andra identitetsfaktorer, 2. Att arbeta med kontextuell teologi bland samer, 3. Andliga traditioner bland samer i vår tid och 4. Ungdomars utsatthet och samisk kultur. Dag två avslutades med mässa med samiska inslag. Vid mässan togs en ny nordsamisk provpsalmbok togs i bruk. Dag tre ägnades åt sammanfattande reflexioner och ett samtal med inriktning på Svenska kyrkans verksamhet bland samer framöver.

Referatet från *Ságastallamat* har gjorts av Urban Engvall och Marie Schött. Ett par av inledningarna har fått betydligt större utrymme än de övriga, det gäller särskilt Tore Johnsens och Bo Lundmarks inledningar. Detta har motiverats med att det i dessa fall har funnits skrivna manus att tillgå och att texterna är av stort intresse.

Teologiska kommittén och Samiska rådet vill rikta ett varmt tack till alla som på olika sätt medverkade i *Ságastallamat* och i de olika arrangemang som föregick konferensen.

Uppsala i februari 2012

Carl Reinhold Bråkenhielm

Sylvia Sparrock

Ordförande i Svenska kyrkans
teologiska kommitté

Ordförande i Samiska rådet inom
Svenska kyrkan

11 oktober

Välkommen till *Ságastallamat*

Johannes Marainen, samiska rådet inom Svenska kyrkan

Hälsar alla hjärtligt välkomna.

Carl Reinhold Bråkenhielm, ordförande i Svenska kyrkans teologiska kommitté

Viktig bakgrund till *Ságastallamat* är utredningen *Samiska frågor i Svenska kyrkan* (Svenska kyrkans utredningar 2006:1). Detta möte har planerats av teologiska kommittén i nära samarbete med samiska rådet. En styrgrupp utsågs. Från samiska rådet har Johannes Marainen och David Palopää deltagit, från teologiska kommittén Carl Reinhold Bråkenhielm och Kjell Åke Modéer, från kyrkokansliet tjänstemännen Göran Möller, Teologiska kommitténs sekreterare, och Karin Rensberg Ripa, handläggare för samiska frågor.

Det övergripande syftet med *Ságastallamat* är att klargöra hur Svenska kyrkan tydligare ska kunna inkludera samiskt liv, samisk andlighet och samisk kultur i sin verksamhet. Det handlar både om att samer (av olika kategorier) ska känna sig mera hemma inom Svenska kyrkan och att Svenska kyrkan ska lära sig av samernas andliga erfarenheter.

Till en början benämndes det här mötet hearing, något som kan upplevas som att kyrkan kommer uppifrån istället för att vi gör något gemensamt. I planeringsgruppen funderade vi därför på hur vi skulle kunna benämna mötet för att inte associeras med byråkrati och överhetsperspektiv. Vi har valt det samiska ordet *Ságastallamat* (*sagastallama* respektive *soptsestalledh* på lule- respektive sydsamiska) som betyder lyssnande och samtal.

För att komma bort från över- och underordning har vi valt att börja med berättelser. Det bidrar till möten i ögonhöjd.

Johannes Marainen

Det är viktigt att vårt samiska språk får synas och användas inom kyrkan. När jag växte upp fick jag tanken: förstår inte Gud samiska? Religiösa frågor omtalades på finska men inte på samiska – som om vårt språk inte duger när man ska samtala om och med Gud.

Det är viktigt att vi får lyssna på berättelser under vårt möte. Det viktigaste är att vi tar lärdom av det vi kommer att få höra. De flesta berättelserna kommer kanske inte att vara så positiva.

Det viktigaste är hur vi i framtiden ska förvalta relationen mellan kyrkan och samerna och hur vi ska samverka, så att man inte om 50 år behöver höra likadana berättelser från samerna utan mera positiva.

Nora Wasara Larsson, moderator

Jag hade tänkt att vi skulle sitta i en cirkel, men lokalen gör det inte möjligt. Översättningar under den här första dagen kommer att ske simultant. Nu ska alla deltagare få presentera sig.

Berättelser från olika perspektiv

Barbro Poggats, konstnär

Reflexioner med utgångspunkt i ett konstverk

Konstnären Barbro Poggats berättar utifrån två av sina målningar. Den ena gestaltar det hat och den oförståelse samerna möter, hotet från exploatering, smärtan i att förlora mark och levnadssätt. Den andra gestaltar framtid utan hot men med hopp och glädje.

Jag kommer från Kaitum sameby och har mina betesmarker i renskötselområdet kvar. Jag har arbetat som lärare och pedagog med bild men arbetar sedan många år tillbaka som konstnär.

Jag ville via konsten gestalta hur det är att mista sina marker – kontra det att ha markerna kvar. Jag frågade mig hur jag i bild skulle kunna gestalta detta jag som har mina marker kvar.

Om jag förlorat min mark kanske jag skulle ha satt mig ned på en sten och gråtit. Skulle någon förstå det om jag målade det? Det folk inte skulle förstå, om jag målade det, är min upplevelse när jag sitter på en sten.

Vad förstår jag som jag kan gestalta? Det jag förstår är folks hat mot mig som same, som renskötare.

(Barbro visar ett konstverk som hon målat.)

Den bilden gjorde jag utifrån allt hat jag har känt. Man blir bara nedslagen av det. Det är en bild från mitt fädernesland. Där på ett kors är en av mina döttrar uppspikad.

Jag bestämde mig för att jag köper en bit av marken och säger till lapparna att de inte får komma dit med sina renar. Kommer ni hit så går det så här för er – då korsfäster jag er.

Processen för mig när jag skulle måla den var att försöka hata allt det jag verkligen står för.

Det värsta var den nedersta spiken. Det är min äldsta dotter som hänger på korset. Jag kan inte slå spiken genom hennes fötter utan satte in den ovanför och slog istället av benpiporna ovanför fötterna. Hon skulle ändå kunna komma ned och gå. Men mister man sina marker så är det slutgått.

Då kom renarna. Jag hade ju bestämt att renarna inte fick vara på marken jag köpt. Vad gör jag? Jo, jag skar av skallarna av dem och bara lämnade dem där. Det var makabert att göra detta, men jag vet att det är så här en del människor vill göra mot oss.

Vem kan få stopp på det enorma hatet mot mitt folk. Då satte jag upp tre kronor ovanför huvudet. Det är bara staten och regeringen, beslutsfattarna. Jag talade även med kyrkan om det jag målat eftersom jag hade korsfäst min egen dotter.

Henne har jag plockat ner nu. Vi ska inte behöva göra detta igen. Jag har talat med många ungdomar och konfirmander om detta.

Det handlar om att mista min identitet, min mark, mina renar, mitt språk. Vad kan vi göra, vem hjälper oss? Staten? Kyrkan?

Jag visade bilden för jordbruksminister Erlandsson och sade till honom att jag inte längre är rädd för rovdjuren, men politiken är farlig. Du kan hjälpa till och bereda ett beslut som gör att det inte behöver se ut så här framöver. Se till att jag som mamma till fyra flickor inte ska behöva hämta ner någon igen från korset.

När jag målade tavlan visste jag inte något om att mista mark, men nu vet jag att min sameby eventuellt kommer bli exploaterad av ett gruvbolag från Australien. Hur kan man tillåta det? Jag och kommande generationer är inte värda någonting.

(Efter den här målningen visar Barbro en annan tavla som hon målat.)

Det är samma backe som i den förra tavlan. Tavlan heter ”Marken är min”. På den ser man min dotter, mina fjäll och mina renar – inget kors, inget elände. Hon vill vara glad, hon vill inte känna något hot mot sig.

Johan Mäarak, same och präst
Historisk återblick i Jokkmokks församling

Prästen och jojkaren Johan Mäarak berättar om sin hemtrakt, samernas Jokkmokk, eller på lulesamiska Jáhkámokke eller Dálvvadis. Församlingen ordnar kurser i samiska – samerna har, som andra människor, rätt höra Guds ord på sitt eget språk.

(Mäarak inleder sin berättelse med en jojk, ”Tamharken”, ett minne från ungdomen då han var renskötare.)

Jag minns min mor som, när hon var nästan 90, åter ville uppleva när hennes pojkar kom på sin flyttning till fjälls med renarna, med 7 000 renar ... När mina släktingar kommer med sina renar, kan jag inte hålla mig utan jokkar, inte högt men lågt.

Min berättelse handlar om Jokkmokk och hela kommunen.

Jokkmokk har vårdcentral, äldreboende med mera men är en glesbygd där 3 500 personer bor idag. Ungdomarna försvinner efter gymnasiet.

I kommunen har vi tre fjällsamebyar och två skogssamebyar. Duorpon, Jáhkågasska, och Sirges är fjällsamebyarna, Udtja och Serri är de två skogssamebyarna. I dessa två skogssamebyar bedrivs renskötsel året runt i skogsområden, medan i Duorpon, Jáhkågasska och Sirges bedrivs renskötsel sommartid i gränsfjällen, varefter de flyttar till skogslandet på höstvintern, för att i slutet av april flytta renhjorden till kalvningsplatser i fjällen. Renskötseln är en stor arbetsgivare, liksom renslakteriet i Jokkmokk.

För Jokkmokk är Vattenfall en stor arbetsgivare, liksom binäringarna till Vattenfall. Kommunen är också en stor arbetsgivare med alla dess verksamheter – skolor med mera. Samernas

utbildningscentrum (tidigare Samernas Folkhögskola) har bland annat utbildning i sameslöjd – manlig och kvinnlig. Sameskolan i Jokkmokk är likaså en stor arbetsgivare. Glädjande är att det finns många samebarn som i framtiden kan stärka det samiska inslaget och bevara det samiska språket.

Jåhkåmokke och Dálvadis – när man talar lulesamiska används många gånger dessa namn på orten Jokkmokk. ”Galhgak gus dán muv tjuovvot marhnáijdda Dalvadisáj?” ”Ska du följa med till marknaden i Jokkmokk?” Ja, så kunde det sägas till en kamrat dagarna före marknaden som alltid infaller första torsdagen i februari.

Jokkmokks kommun är lika stor som Västergötland men har färre innevånare. Men just under vintermarknadens tre dagar brukar det årligen komma närmare 20 000 besökare, handelsmän och turister. Samer från samebyarna i vår närhet kommer, liksom från andra delar av den svenska lappmarken, många med sameslöjd som erbjuds till hugade inköpare. Även fryst men också rökt och torkat renkött är populära varor, liksom renhudar. I min barndom kom några av mina morbröder med viltskinn av varg, lo, och björn. För bygdens folk var vintermarknaden ett måste, man räknade årets händelser som före och efter vintermarknaden. Jokkmokk hade och har fortfarande stor dragningskraft, vinter som sommar.

Den kyrkliga verksamheten i Jokkmokk är som i andra församlingar i vårt stift. Undantaget är att det samiska språket, lulesamiska som nordsamiska, ofta används i gudstjänsterna, med bland annat textläsningar av samer. Vid till exempel vintermarknaden predikas det på samiska – av gammal tradition. God hjälp har vi sedan år 2000 då Ådå Testamenta blev klart. Det fanns Nya testamentet från 1903, som senare omarbetades och blev klart.

Kyrkkåtor har Jokkmokks församling byggt i flyttamernas sommarvisten i Staloluokta, Arasluokta, Vaisaluokta och Saltoluokta, samt Alkavare stenkapell från 1787. Alkavare kapell ligger 1 000 meter över havets nivå. I samtliga dessa firas kyrkhelger varje sommar. Dessutom håller prosten Gotthard Nilsson kyrkhelg vid Skuolla, Sirgessamernas kalvmärkningsplats inom Sarek. Slutligen, i Parkajaure sameviste hålls varje sommar kyrkhelg i en stor tältkåta som rymmer cirka 60 personer.

120 kilometer väster om Jokkmokk ligger Kvikkjokk, med en vacker kyrka med fjäll i bakgrunden. Den kyrkliga verksamheten där började i slutet av 1600-talet då Kvikkjokks befolkning ökade kraftigt på grund av malmbrytningar i Alkavare och Kedgevare. Malm (järn och silver) transporterades med körrenar med fullastade pulkor. 1661 byggdes en hytta i Kvikkjokk för malmens förädling. Bruksrörelsen i Kvikkjokk blev så betydelsefull för kyrkan att kyrkoherden i Jokkmokk förflyttades till Kvikkjokk 1696. 1703 lades silververket i Kvikkjokk ned.

1796 beslöt lappmarksdirektionen att kyrkoherdens stadigvarande bostad skulle vara Jokkmokk och att komministerbefattningen skulle bindas till Kvikkjokk som annexförsamling.

I Jokkmokk inrättades en lappskola som öppnades 1732. Skolmästartjänsten var mellan åren 1765-1796 förenad med komminstraturen i Jokkmokk, under åren 1796-1847 med kyrkoherdebefattningen och åren 1855-1879 med komministertjänsten i Kvikkjokk. 1879 flyttade lappskolan till Jokkmokk och fick egen föreståndare.

Gamla kyrkan i Jokkmokk byggdes 1607. Det var den första kyrkan som byggdes i lappmarken. Den har brunnit två gånger men byggts upp igen. Den används ännu regelbundet och

flitigt. Kristoffer Nikolai var den första kyrkoherden 1607-1617, men han bodde inte i Jokkmokk. Han var en av dem som undertecknade dokumentet från Uppsala möte 1593.

I dag finns i församlingen en kyrkoherde, två komministrar, en diakon och en anställd som ansvarar för barn- och ungdomsarbetet. Det ordnas kurser i samiska. Alla har rätt att höra Guds ord på sitt språk. Många människor har mött Kristus i fjällvärlden och det mötet har sedan förändrat deras liv. Det kyrkliga arbetet har pågått sedan den första kyrkoherden.

(Johan avslutar sin berättelse med en jojk.)

***Eva Teilus Rehnfeldt, same, ordförande i samiska referensgruppen i Härnösands stift
Arbete med samiska gudstjänster***

Eva Teilus Rehnfeldt kommer från skogssamebyn Udtja i Jokkmokks kommun. Starka samiska traditioner och medarbetarskap i Svenska kyrkan har präglat henne. Hon berättar om arbetet i den samiska referensgruppen i Härnösands stift, särskilt om gudstjänstverkstäderna. Där har samer för första gången fått bestämma vad en samiska gudstjänst är. Svenska kyrkan har, säger hon, alltmer förstått att det inte räcker med att be om förlåtelse utan också att det samiska berikar kyrkan.

Jag kommer från en liten sameby i Jokkmokks kommun. En by som var utan vägförbindelse. En by där de samiska traditionerna var mycket starka. Där fanns inte någon påverkan utifrån – det var nog därför jag fick en sådan stark samisk identitet.

Jag är förvånad att jag inte blivit skrämmd av kyrkan. Uppväxt med att gå på gudstjänst varje söndag, där predikningarna varade i två timmar – och de innehöll mycket om synd och straff. I tonåren blev jag söndagsskollärare och sedan har mitt kyrkliga engagemang fortsatt.

När jag blev tillfrågad om att leda den nystartade samiska arbetsgruppen i Härnösands stift tackade jag ja. Tänkte att det inte kan vara särskilt svårt. Men det visade sig att det inte var en lätt uppgift, det hade inte funnits någon sådan grupp tidigare. Vi tog kontakt med samiska arbetsgruppen i Norge, i Nidaros. Första gudstjänstverkstaden hade vi tillsammans i Valsjöbybn, och i den deltog 30-40 personer.

Vi delade in oss i tre grupper. Liturgigruppen arbetade med psalmer, texter och förböner. Musikgruppen arbetade med musiken och jojken. Utsmyckningsgruppen med utsmyckningen av gudstjänstrummet. Vi har i rummet där vi nu sitter satt upp i tre av de gobelänger som gjorts under åren.

Det var fantastiskt för oss samer när vi första gången hade möjlighet att utforma en gudstjänst som vi kände oss hemma i och delaktiga i. Cirka 15 gudstjänstverkstäder har hållits sedan den första, de är efterfrågade. Det är ett viktigt sätt att arbeta på för att intressera församlingarna att föra in den samiska kulturen i gudstjänsterna. Flera församlingar har gjort egna gobelänger, i samband med gudstjänstverkstäder, som de sedan fått behålla och använder.

Viktigt i vår samiska arbetsgrupps arbete har varit och är också samarbetet med arbetsgruppen på den norska sidan och samiska arbetsgruppen i Luleå stift. Även samarbetet med andra minoriteter är viktigt. Här kan också nämnas Daerpies Dierie, sydsamiskt kyrkblad, som utkommer fyra gånger per år och som finns med som en bilaga till Kyrkans tidnings alla prenumeranter i Härnösands stift.

Vi tycker det att det är viktigt att uppmärksamma dopet. Därför tog vi tillsammans med den samiska arbetsgruppen från Nidaros fram en dopkula i silver. Den får bara användas när det är någon form av samisk liturgi i dopakten. Dopblad till barn och faddrar följer med. Även Luleå stift får använda dopkulan.

Det är viktigt vid begravningar att kunna sända ett minnesblad. Därför har ett sådant tagits fram. Intäkterna går till samisk barnverksamhet i hela landet.

De samiska konfirmandlägren är mycket viktiga. De ger gemenskap för livet och samisk identitet. En samisk frälsarkrans har tagits fram till det samiska konfirmandarbetet. Av 40 konfirmander 2010 ville 30 bli unga konfirmandledare. Tio kunde få plats i utbildningen. Även av årets konfirmander var det fler som ville bli konfirmandledare än det fanns möjlighet ta emot. Det är viktigt för kyrkan att ta tillvara även de ungdomarna som inte får gå utbildningen. Det gör vi inte nu. En av de äldre unga konfirmandledarna ingår nu i stiftets referensgrupp för samiskt arbete.

Tidigare och nuvarande biskopar i Härnösands stift har visat stort intresse för de samiska frågorna.

Vid årets inledningsgudstjänst till kyrkomötet, där Härnösands biskop predikade, fick arbetsgruppen i Härnösands stift smycka Uppsala domkyrka, och det fanns även andra samiska inslag, exempelvis textläsning på samiska och jojken.

Första försoningsgudstjänsten hölls i Undersåker 2001 och leddes av dåvarande biskopen i Härnösands stift Karl-Johan Tyrberg.

Svenska kyrkan börjar mer och mer förstå att det inte räcker med att be om förlåtelse utan också att den samiska kulturen kan berika kyrkan.

Johannes Marainen

Egna erfarenheter samt arbetet med psalmboksöversättningen

Nordsamen Johannes Marainen har länge bott och arbetat som lärare i historia och svenska i Göteborg. Han berättar om den försvenskingsprocess som berövade honom och många andra samer både egen historia och eget språk – och om smärtan i att själv även ha berövat de egna barnen det samiska modersmålet. Kyrkan var medansvarig eftersom kyrkan länge var huvudman för även den samiska skolan och bidrog till nedvärderingen av allt samiskt. Därför är det nu viktigt att just kyrkan använder det samiska språket.

Tack Barbro Poggats, du flyttade mig 50 år tillbaka i tiden. Synd att få höra att inget förändrats på 50 år.

När jag vid en föreläsning i Göteborg frågade deltagarna: Förstår ni varför jag inte orkade fortsätta skolan i Kiruna. En av deltagarna sade sig veta att det berodde på att jag inte fick ett rum.

Sixten Haraldsson, berättade att han som provinsialläkare, skrivit en artikel. ”Vi har ett rasproblem” i tidningen Norrlandsfolket Kiruna 1956 där han berättat om mitt problem med rum. Där hade han som exempel berättat om en samepojke som inte fick ett rum på grund av att han var same. ”Vi vill inte ha honom om han är lapp” hade bland annat en hyresvärd sagt. Efter en termin fick en samepojke avbryta sina studier vid läroverket i Kiruna. Det lyckades inte att få fram ett rum till honom i Kiruna. Han fick återvända till renskötseln. Flera år senare gick det att hitta ett rum, och han kunde fullfölja sina studier.

I en annan artikel i ämnet skrev Björn Erik Höijer om två samer som inte fick rum på ett hotell i Kiruna, trots att det fanns lediga rum. Samer fick inte bo på hotell på 1960-talet utan var hänvisade till lapphärbergen.

Men det var inte detta att jag inte fick ett rum som var mitt problem, snarare tvärt om. Jag lämnades på lapphärberget när jag skulle börja på hösten och där blev jag kvar en hel termin. Det var inget problem för mig att bo där. Jag kom ju på eftermiddagen tillbaka till det ”samiska” från det ”svenska”.

Bakgrunden till att jag slutade mina studier efter en termin var hatet jag kände mot samerna. Jag gick till rektorn och sade att jag inte orkade fortsätta studierna. Varför frågade han? Jag orkade inte säga sanningen utan sade att jag hade svårt med matematiken. Vi hade ju gått i nomadskolan och det hade varit kortare läsår. Alla skolkamrater visste till exempel vad x och y var, men det vi lärt oss var bara plus, minus och gånger.

När rektorn erbjöd sig ge privatlektioner, sade jag att jag också hade det svårt med engelskan. Alla andra hade läst engelska tidigare men det hade inte jag. Visst hade jag också läst främmande språk i skolan, men det var inte engelska utan svenska, ”modersmålet”.

Hur kunde förresten ett främmande språk vara ens modersmål? Men tänk att jag så småningom blev ”modersmållärare”. Jag har under största delen av mitt yrkesverksamma liv undervisat i svenska på ett gymnasium i Göteborg.

Nåväl, rektorn sade att han skulle tala med min engelsklärare så att jag skulle få hjälp av henne att klara engelskan. Jag kunde fortfarande inte berätta varför jag inte orkade vara kvar i skolan.

Rektorn erbjöd mig en överenskommelse: Om du går kvar i skolan fram till jul får du ledigt ett år och får komma tillbaka efter det. Jag sade ja, eftersom jag ändå inte skulle hitta mina föräldrar som var på flyttning med renarna.

När jag återvände efter ett år, kom jag med en insikt att det gällde att anpassa sig.

Efter läroverket började jag studera på universitet i Göteborg. Där var det annorlunda. Tänk att från att ha varit en lappjäväl bli betraktad som en exotisk same. Man ville att jag skulle berätta om samerna. Men vad skulle jag berätta? Vad kunde jag om oss samer som kunde vara av intresse? Vad visste jag till exempel om den samiska historien?

Som historielärare förutom svensklärare borde jag väl ha fått något om oss samer också under min utbildning men icke sa Nicke.

Till slut svarade jag i alla fall ja. Jag höll mitt första föredrag om den samiska historien 22 september 1975. Den dagen blev vändpunkten i mitt liv.

För att förbereda föredraget gick jag och lånade Israels Rouns bok *Lapparna* eller *Samerna* som den heter idag. Oj! Vi har en egen historia kunde jag konstatera vid sidan av den svenska historien, men den kände jag inte till.

Vändpunkten var ändå vad som hände efter föredraget. Min far fanns på plats och lyssnade till mitt föredrag. Vi var på väg hem och jag frågade min far på samiska vad han tyckte om föredraget? ”Jag förstod inte så mycket vad du sade”, svarade han. ”Det var nog bra, för de klappade händerna.”

Jag tänkte att det jag berättat på svenska borde vara intressant också för min far så jag sade: ”Jag ska hålla det för dig på samiska”, sade jag. Men när jag dagen därpå skulle hålla det på samiska fick jag mitt livs chock. **Jag kunde inte hålla föredraget på mitt eget språk.** Jag hade bara vardagssamiska kvar, jag hade ju inte fått utveckla mitt språk i skolan.

Jämför med svenska elever som läser sitt språk som det viktigaste ämnet i skolan i 12 år men vi samer och våra invandrare måste vara språkgenier som förväntas inhämta våra språk på några modersmålstimmar som vi själva måste söka oss till.

Jag började fundera: ”Kan jag då alls tala med min far?” Om vardagliga saker kan jag det, men ordentligt och djupt? Svaret blev nej, det kan jag inte. Tänk att ha blivit berövat sitt språk och inte kunna ”samtala” med min egen far.

Den värsta insikten var dock att jag, för jag hade trott att det var modersmålet, svenskan var det väsentligaste, också hade själv berövat mina barn mitt språk.

Än värre är det att höra sin dotter säga: ”Jag fick aldrig möjlighet att lära mig känna min farfar – jag hade inget språk att tala med honom på.”

Vems fel är det? Jo mitt. Jag hade inte gett henne mitt eget språk så hon kunde tala med honom. Så är det för många av oss samer.

Kyrkan är åtminstone delansvarig. I början av 1900-talet fick dåvarande biskopen i Luleå i uppdrag att ta reda på vad samer behövde lära sig. Hans medhjälpare kyrkoherde Vitalis Karnell i Karesuando skrev bl.a. ”låt dem inte läppja på civilisationens bågare ... det blir i alla fall bara ett läppjande, men det har aldrig och skall aldrig bli till välsignelse. Lapp ska vara lapp”. Kyrkan förvaltade sameskolan väldigt länge och beslutade om den samiska undervisningen, fastän staten så småningom tog över ansvaret. Men skolan har ända från tiden då den leddes av kyrkan fört vidare att samer inte har något värde. Därför är det nu viktigt att kyrkan ser till att språket får användas.

När förre biskopen i Luleå för första gången använde samiska vid en mäsas i Umeå, kom två samekvinnor fram och tackade biskopen för att han använt samiska. De kände att de blivit erkända när en biskop bevärdigar sig att använda deras språk. Det märkligaste var att de själva berövats sitt språk och inte kunde samiska. Detta om något visar symbolvärdet för användandet av samiska i kyrkan.

(Johannes skulle även i sin inledning ha berättat om arbetet med den nya nordsamiska psalmboken, men tiden räckte inte till för det.)

Carl Reinhold Bråkenhielm, professor i teologi **Varför har det varit svårt för kyrkan att integrera naturfolkens andliga erfarenheter?**

Varför har kyrkan haft svårt att anknyta till samisk andlighet? Carl-Reinhold Bråkenhielm jämför med intresset för andlig tradition hos indianer och kelter. Hinder mellan kyrkan och det samiska består bland annat av kyrkans vinklade tolkning av samisk andlighet och av kulturella mönster som styrt tänkandet. Kyrkan har inte heller haft den närhet till naturen som präglat samisk livsuppfattning – skapelseteologin har länge varit svag. I framtiden behövs mer av växelverkan mellan kyrkans teologi och samisk natursyn och andlighet.

Varför har det varit svårt att integrera ursprungsbefolkningens andlighet? I ljuset av det vi hört kanske sådana frågor förbleknar. Men kanske hör det ena ihop med det andra. Kanske kan man inte helt skilja mellan andligt och materiellt.

Jag ska tala om en stor berättelse, en religiös berättelse, som egentligen är flera berättelser. En berättelse som vill förmedla hopp men som inte alltid gör det utan som handlar om vi och dem. De troende och de utanför. Vi som är protestanter och de som är katoliker, kristna och judar och så vidare. Berättelsen har sina rötter i Bibeln men är inte entydig. Människor med annan tro spelar något av en dubbelroll i Bibeln. Å ena sidan lever de i mörker, å andra sidan har de lagen i sina hjärtan.

Vår kunskap om samisk religion är präglad av kyrkans tolkning, som naturligtvis är en vinklad information. Den schamanistiska traditionen har betraktats som magi och avgudadyrkan. Om utgångspunkten istället tagits i Paulus tal på Areopagen, skulle kanske bedömningen blivit en annan. ”Gud ... är inte långt bort från någon enda av oss. Ty i honom är det vi lever, rör oss och är till” (Apg. 17:27-28).

Dessa ord öppnar också för det som Krister Stendahl kallade ”helig avundsjuka”: Tänk om en annan religiös tradition har något som vi skulle vilja ha i vår tradition och som vi avundas.

Närheten till naturen – naturen som en gudsuppenbarelse – är en sådan sak som beundrats hos Nordamerikas indianer. Det finns exempel på hur Svenska kyrkan kunnat anknyta till indianerna och kelterna, men däremot inte till samerna. Vi har allt detta på närmare håll, i samisk religion, i en rik fond av samiska erfarenheter av att försörja sig genom renskötsel, jakt och fiske i det karga arktiska landskapet.

Vad har legat mellan oss svenskkyrkliga och dessa andliga kraftkällor? Inte endast ett främlingskap för naturen, utan också vissa kulturella mönster. Edward Said präglade termen ”orientalism” för en motsvarande nedvärdering av den arabiska kulturen. Kanske skulle man även kunna tala om ”borealism”, där sameland för svensken blivit vad orienten är för västerlandet. Svenska författare har bidragit till denna borealism och avgränsningen av svenskheten från vår nordliga kultur. Laura Fitinghoffs ”Barnen från Frostmofjällen” (1907) är ett exempel.

Dessa kulturella mönster lever kvar i vår kultur och behöver en kritisk bearbetning. Johannes Mäarak har berättat om hur det samiska och kyrkan kunnat berika varandra. Uddenberg berättar i boken *Renarna, markerna och människorna*, en undersökning som bygger på samtal med samer, hur samerna skulle kunna lära oss att ödmjukt förhålla oss till naturen samtidigt som vi exploaterar den.

Den kristna traditionen har bara marginellt varit formad av det som kommer från naturen. Skapelseteologin har under många år legat outnyttjad i teologins liv, men några har under 1900-talet tagit upp det perspektivet. Andligt och kristet står inte i motsatsställning till varandra utan berikar varandra. Jag hoppas få se mycket mer av den växelverkan i framtiden. Och jag hoppas få se mer av det under dessa dagar.

Andliga traditioner bland samer i vår tid

Bo Lundmark, präst, tidigare kyrkoherde för samer
Den laestadianska väckelsen i vår tid

Prästen Bo Lundmark berättar om den laestadianska väckelsens utveckling, om dess förgrundsgestalt Lars Levi Laestadius – själv av samisk börd och kunnig i flera samiska språk – och om sina egna möten med väckelsen och dess folk och tänkesätt, bland annat om laestadianernas negativa hållning till jojken, "samernas uregna sångart". Hos Laestadius själv saknas, säger Lundmark, detta utdömande av jojken. Därför borde, säger Lundmark senare, en dialog med de laestadianska predikanterna initieras.

Under min realskoletid i Storuman mot slutet av 1950-talet läste jag för första gången om nordkalottens apostel och den väckelse som uppkallats efter honom. Mina föräldrar gav mig nämligen en julklappsbok med titeln "Fjällvidden blommar – Lars Levi Laestadius" författad av Adrian Wennström. Boken var fängslande och redan under julhelgen hade jag läst ut den.

Då visste jag ännu inte att de nordsamer som tvingats flytta med sina renar till Lycksele lappmark var denna väckelses barn. Släkter som Bals, Idivuoma, Omma och Utsi fick sina sommarvisten i mina hemtrakter vid Umeälvens källor. Dit gjorde jag många utflykter under uppväxten, liksom till Sleatna-gärdet när renkalvarna skulle märkas. Här hördes inga eder och förbannelser, även om kastömmen missade sitt mål.

Det dröjde till mitten av 1960-talet innan jag gjorde mina första personliga erfarenheter av den laestadianska väckelsen. Präststudierna hade börjat och som studentdräng i Sirkas sameby inom Jokkmokk skulle jag förkovra mig i den lulesamiska dialekten.

En sommar var Petter Anders och Ibba Åstot mitt värdfolk. Under kalvmärkningstiden hade de sitt viste vid Salohaure på Badjelanta. Båda hade sin religiösa hemmahörighet inom den

västlaestadianska riktningen. I minnet har efterlevnaden av tredje budet etsat sig fast. Vid helgsmålstid lägrade sig friden över vistet vid fjällsjön. Näten var upptagna och årorna indragna. Det tystnade på vedbacken.

Väckelsens negativa inställning till jojken gjorde sig också påmind. Som kristna hade man övergett den uregna sångarten. Ändå kunde jag konstatera att gråten vid sorg och avskedstagande ofta antog jojkens karaktär.

En morgon under vedklyvning började jag vissla på en liten melodi. Då anmärkte gumman vid grannkåtan med besvikelse i rösten: ”Och du som ska bli präst!” I fortsättningen vågade jag bara vissla utom hörhåll.

Jag kunde också notera en reserverad hållning mot de frikyrkliga samfunden. Om det på söndag lyckades med att få in den radiosända gudstjänsten och den visade sig komma från frikyrkligt håll avstod man helst från att lyssna.

Efter prästvigningen 1968 fick jag min första tjänst i Jukkasjärvi församling. Den vackra Susannakyrkan, uppförd 1607-8, hade ett decennium tidigare begåvats med Bror Hjorths nu så berömda altartavla i träreliefer. I stum förundran stod jag inför denna mäktiga skapelse, där den laestadianska väckelsens historia och karaktärsdrag gestaltas med Kristus i centrum.

På den högra reliefen framträder en ung samekvinna i kolt av sydsamiskt snitt och med midnattssolen som gloria. Vid det laget kände jag väl till Laestadius berättelse om den ”lappflicka” som han kallar Maria och som han mötte vid visitationen av Åsele församling nyårshelgen 1844. I sin tidskrift *Ens Ropandes Röst* 1852 har han skildrat det oförglömliga mötet:

Om vintern 1844 kom jag till Åsele lappmark i egenskap av visitator. Här träffade jag några läsare, som voro av det mildare slaget. Ibland dem var en lappflicka vid namn Maria, som öppnade hela sitt hjärta för mig, sedan hon hört altartalet. Denna enfaldiga flicka hade erfarenheter i nådens ordning, som jag aldrig hade hört förr. Hon hade vandrat långa vägar för att söka ljus i mörkret ... Och tänkte jag: här är nu en Maria som sitter vid Jesu fötter. Och nu först, tänkte jag, nu ser jag vägen, som leder till livet. Den har varit fördold till dess jag fick tala med Maria. Hennes enfaldiga berättelse om sina vandringar och erfarenheter gjorde så djupt intryck på mitt hjärta att det ljusnade även för mig. Jag fick denna afton, som jag tillbragte i sällskap med Maria, känna en försmak av himmelens glädje ... Jag skall komma ihåg den fattiga Maria så länge jag lever och hoppas att jag träffar henne i en ljusare värld på andra sidan graven.

Detta möte blev avgörande för Laestadius andliga utveckling och därmed för den väckelse som snart bröt fram i Karesuando. Marias riktiga namn var Milla Clementsdotter, född i Frostviken 1813. Efter mötet med Milla förkunnade Laestadius allt klarare syndernas förlåtelse för de ångerfulla. Han undervisade också sina lärjungar om deras kallelse att påverka vänner och närstående till syndabekännelse och medveten tro.

Liksom Laestadius själv, var flera av lärjungarna samer till börd. En av dem var Henrik Nillson Unga (1819-1898), kallad Posti Heikki. Om somrarna gjorde han många predikvandringar till fjällvistena, ofta barfota. Bibelväskan var hans huvudgård. I sin gärning blev han något av en ”samernas Franciskus”.

Under väckelsens första tid inträffade en dramatisk händelse i Kautokeino. Där gjorde en del av de väckta samerna uppror 1852, varvid länsman och en handelsman dödades. En viktig orsak till upproret var att samerna i området förtrycktes av de makthavande. Två av samernas ledare blev avrättade. På grund av sin ungdom benådades Lars Jacobsen Haetta. Han blev en av dem som fullbordade den nordsamiska bibelöversättningen 1895.

Väckelsen bland nomader och bönder i Jukkasjärvi församlings visten och byar minns jag som en levande vardagskristendom. Den präglades av både allvar och glädje med gudstjänstfirande och byböner som kraftkälla. Efter en västlaestadiansk storsamling i Susannakyrkan skrev jag följande dikt:

Karl den tolfte's bibel
och Laestadius' postilla
på bordet framför altarrunden

Kyrkan fylld till sista platsen
av trons och otrons barn
av bybor och utsocknes

Predikanterna sätter sig med tolk och försångare
O giv oss Herre av den tro ...
långsamt med ökande styrka

Han med vitt skjortbröst
slår upp postillan
Så säger prosten Laestadius:
Om Guds ord predikas
så att man blir sömnig
säger den naturliga människan:
Se, det är ett riktigt budskap!
Men om Guds ord predikas rätt
så att någon människa vaknar
säger hon:
Det är inte annat
än ett hundskall!

Bland hucklena
lyser den röda jukkasjärvimössan
den vita karesuandospetsen
och den jokkmokksblå

Från altartavlan skådar Kristus
över den lyssnande skaran
Den som vill efterfölja mig
tage sitt kors på sig

Gråtande och ropande
banar hon sig väg
ut i kyrkogången

skyndande mot koret

Hon lutar sig skakande
mot predikantens axel
Dina synder är dig förlåtna
i Jesu dyra namn och blod

Rörelsen sprider sig
Predikantens stämman drunknar
i gråt och beklaganden
En klappar i händerna

De otrogna sitter stumma
med tårade ögon
rörda, förundrade, längtande
att ryckas med

Den siste har återvänt
till sin plats i bänken
Sången stiger befriat:
Uti din nåd O Fader blid ...

Laestadianismen har förblivit en inomkyrklig rörelse. Det visar sig främst i att anhängarna sluter upp kring dopet och nattvarden i såväl svenska som norska och finska kyrkan.

Själavården utmärks av en sträng botförkunnelse. Så förs den enskilde in i en botkamp, där de egna tröstegrunderna måste överges. Förkrossad kan människan då ta emot Guds nåd. Den kommer som en blixtnad och gör att syndaångerns kval förbyts i glädje. Sinnesrörelsen tar sig då ofta uttryck i de extatiska rörelser som kallas *liikutuksia* på finska eller *lihkahusat* på samiska.

Varje bekännande kristen blev i princip engagerad i denna själavård. Laestadius uppmanade de väckta att i sina sammanhang påverka människor till att göra bättring. De botfärdiga tröstades med tillsägelse om Guds förlåtelse. Lekmannabikten utgör alltså ett utmärkande drag inom laestadianismen. Vidare spreds väckelsebudskapet genom att Laestadius' predikningar skrevs av och lästes vid byaböerna. 1876, 15 år efter Laestadius' död, kom den första av flera postilleutgåvor. Hans kateketer höll också missionsskolor som blev av stor betydelse för den laestadianska själavården. Kateketerna blev den första generationen av laestadianismens predikanter. Mest känd är Johan Raattamaa. Till pionjärerna hörde också samerna Antin-Pieti, Per Anders Persson Nutti.

/---/

Här följer några personliga upplevelser och reflexioner:

Några år innan jag började min första prästtjänst här i Kiruna skedde en utbrytning från västlaestadianismen. Den orsakades av Per Boremans nyöversättning av Laestadius' evangeliepostilla. De äldste inom väckelsen, predikanterna Gunnar Jönsson och Samuel Wettainen, godkände nyöversättningen, medan Levi Elfgren betraktade den som en katastrof med tusentals utlämnade ord i förhållande till originalet. Leeviläiset, som hans anhängare kom att kallas, har fortsatt med regelbundna samlingar, främst i Gällivare och Kiruna kommuner.

I det inledande skedet fanns också en uttalad kyrkokritik inom denna gren. Det fick jag erfaras vid första besöket i ett av de då väglösa vistena här i församlingen. Under skidfärden till vistet blev det sträng kyla, och jag började förlora känslan i fötterna. Framkommen var stugvärmens en gudagåva. Husbondens inledande ord var däremot något svalare: ”Nog kan du släppa prästen till köket, men inte över kammarröskeln.”

Husbonden var en av de samer som anslutit sig till Leeviläiset. I fortsättningen utvecklade han sin kritik bland annat mot att kvinnor fick vigas till prästämbetet. Dagen slutade märkligt nog i bastun. Outgrundliga är Herrens vägar. Och i fortsättningen möttes vi många gånger, i både sorg och glädje.

Mötet med Kiruna-Lasse tillhör också det som etsat sig fast i hjärta och minne från min första prästtid. Erik Larsson från Kirunavaara skrev in sig i den svenska skidhistorien när han vann guld på 18 km vid vinterolympiaden i Garmisch-Partenkirchen 1936. Ett nytt liv öppnade sig för den unge gruvarbetaren. Dansen kring guldkalven blev allt intensivare i takt med framgångarna.

Men i hembyn hann det andliga arvet ändå ifatt honom, hur snabb han än var på skidorna. Vid ett bönemöte med laestadianstroende, som han bevistade i en av stugorna, träffades han på nytt av budskapet: Det behövs ingen annan grannlåt än den Gud själv skapat, och det finns bara en tävling som är värd att delta i, den där segerkransen aldrig vissnar. Dagen efter meddelade han Svenska skidförbundet att det var sluttävlut. ”Den största förlust som svensk skidsport någonsin gjort”, stod det sen i pressen. I samband med invigningen av en stor tävling här på Matojärvi skidstadion en tid före sin bortgång höll han också ett tal som aldrig förr eller senare hållits i den svenska skidsportens historia.

Den laestadianpredikant jag lärt känna bäst är nog Gunnar Jönsson från Hirvijärvi, i samband med samlingarna här i församlingen och under den tid jag innehade tjänsten som kyrkoherde för samer. Då möttes vi framför allt i Jokkmokk, där samerna var i klar majoritet vid mötena. I en betraktelse framhöll han att väckelsen framför allt vill vara en sann och levande kristendom, ”ett salt i denna förruttnelsens värld. Ja, ett salt i vår lutherska kyrka, vilkens medlemmar vi vilja vara. Men icke sådana kyrkans medlemmar att vi skulle blunda för det falska som vill intränga. Därför vill denna väckelse med Guds ords sanningar visa på Kristi och apostlarnas lära, efter vilken all kristendom skall mätas och prövas ... Fåfängt är det att hava Guds och Jesu namn på läpparna, om hjärtat är långt därifrån. Låt oss gå in i oss själva och se oss inifrån och så söka liv och salighet i Honom som icke behagade denna värld, men som dock givit sitt liv till lösen för alla stora syndare som tro.” Så långt Gunnar Jönsson.

Den laestadianska väckelsen har som sagt förblivit inomkyrklig, men de stora förändringar som Svenska kyrkan genomgått under de senaste decennierna har, för att citera Jukkasjärvi församlings förre kyrkoherde Jan Erik Kuoksu, ”bidragit till att avståndet mellan Svenska kyrkan och laestadianismen ökat påtagligt”. Samtliga riktningar är sålunda motståndare till kvinnliga präster. Man är också uttalade motståndare till samkönade äktenskap inom Svenska kyrkan.

Vid millennieskiftet fattades på västlaestadianskt håll beslutet att fira nattvard utan präst. Man beslöt också att tillåta lekmän att ansvara för dophandlingarna. Trots det vill man stå kvar som medlemmar i Svenska kyrkan. Öppen kritik har allt oftare framförts. ”Kyrkan har glidit bort från Bibelns grund på många ställen”, för att citera predikanten Evald Larsson.

Här kan nämnas att de västlaestadianska pingstsamlingarna i Kiruna har blivit en motsvarighet till jultidens samlingar i Gällivare. Det nya bönhuset invigdes 1980, och 1985 slutade man att använda Boremans evangeliepostilla. En ny postilla utkom baserad på en utförlig genomgång av originalpredikningarna.

Under Gunnar Wemans tid som biskop fick man också tillstånd att använda den gamla psalmboken och kyrkohandboken vid storhelgerna som firas i kyrkan.

Det östlaestadianska bönhuset ligger inte långt från det västlaestadianska. Det invigdes 1923. Pådrivande var läraren och förkunnaren August Lundberg i Lannavaara, Limbier som samerna kallade honom. Han var från slutet av 1890-talet den ledande gestalten inom den östliga delen av väckelsen. (Se Olaus Brännströms arbete om Lannavaara-missionen och laestadianismen 1990.)

Här i Kiruna bär grenen sedan 1981 namnet Kiruna Fridsförbund. Många medlemmarna har sin bakgrund i tornedalsbyarna eller har sina rötter i Övre Soppero och Kuttainen. Under de senaste årtiondena har den helige Mikaelns dag blivit deras stora kyrkhelg.

Ellen-Sylvia Blind, själv från Soppero-bygden och laestadiantroende, kom genom giftermål att bli bosatt i Laestadius' födelseort Jäkkvik inom Arjeplog. Hon kom i hög grad att berika det samiska gudstjänstfirandet och medverkade under många år vid kyrkhelger i både Sverige och Norge. Åtskilliga av hennes nordsmiska dikter är tonsatta. Av diktsamlingarna kan nämnas *Mu osku ja eallin* (Min tro och mitt liv) 1981 och *Oskkus oskui* (Av tro till tro) 1989.

Laestadius lärde sig ju redan under sin barndoms- och uppväxttid såväl pite- som lulesamiska. Från ankomsten till Karesuando 1825 fick han förkovra sig i nordsamiska och finska. Han höll också predikningar på samiska. De finns översatta till svenska respektive finska av Georg Gripenstad och Lauri Mustakallio.

Laestadius hade också lätt för att göra samernas sak till sin. Han var ju själv av samisk börd och samiska var hans hjärtas språk. Han delade också samernas enkla livsföring. Från sin studietid i Härnösand och Uppsala har han berättat hur han fick ett slags andligt hat mot de välbärgade och besuttna klasserna, deras värderingar och ideal. Och senare i livet ville han vara en tolk för de svaga och nedvärderade i samhället. Dit hörde såväl samer som nybyggare. ”Ett föredöme för stadsborna och de högre stånden!” (Lester Wikström)

Laestadius kom ju också att intressera sig för sitt folks gamla tro. Det vittnar arbetet ”Fragmenter i Lappska mythologien” om. Där skriver han om jojken, att ”såsom naturläte, eller såsom det renaste uttryck för den inneboende känslan kan den i vissa fall kallas sublim, då den blir utförd af en ren quinnoröst i den genljudande skogen”. I en annan text skriver han att när brännvinet stiger upp i huvudet, ”då jojkar somliga och ylar som en brunstig hund, som har mist sin hynda åt andra byrackor”. Det han fördömer är kopplingen mellan brännvinet och jojken. Däremot har jag ingenstans funnit att han utdömer sitt folks uregna sångart.

Finns det ett samband mellan naturens ordning och nådens, mellan naturens rike och nådens? Från naturen själv hämtar han många exempel på den kärlek som offerar allt och som hjälper oss att ana försoningens hemlighet. Han skriver om tjäderhönan som är beredd att gå i döden för sina ungar.

I en artikel från hundraårsjubileet av Laestadius' födelse år 1800 skriver Lester Wikström: ”Som samerna levde Laestadius nära naturen. Det är det som är vår kultur, sa Paulus Utsi. Och det är därför hans lära passade samerna, skrev Sunna Kuoljok.”

I sin avskedspredikan i Karesuando 1849 talar Laestadius om den himmelska föräldern som täcker både faders- och moderskärleken. Det får också bli slutordet i mitt anförande:

Må den himmelska föräldern lyfta er upp från denna världens golv, två er rena med livets vatten, svepa er i rena linnekläder och trycka er till sitt bröst, lägga bröstet i munnen på de gråtande barnen, att de må sluta gråta och med glädje betrakta den som fött dem.

Kort summering av gruppredovisning och gemensamt samtal tisdag kväll

Tisdagseftermiddagens berättelser och föredrag från samiskt respektive kyrkligt perspektiv summerades i ett gruppsamtal med åtföljande gemensamt delande.

För alla grupper är konstnären Barbro Poggats bilder och berättelse en stark känslomässig utgångspunkt. Konkret handlar det om markfrågor, exploatering, förlust och smärta. Samerna har ingen nationalitet. Därför är de egna markerna, rennäringen, språken, dräkterna etcetera så viktiga och därför drabbar förlusten av mark så hårt. Rätten till land och vatten är central.

Många samer bär på en smärta som hör ihop med förluster, förtryck, diskriminering, personlig och strukturell rasism och osynliggörande. Det finns också många tankar kring vem som är ”riktig same”, kring hur samer själva kategoriserar varandra. Det finns mycket man skulle behöva lyfta fram i ljuset. Här kan, menar deltagarna, kyrkan vara en hjälp. I vissa sammanhang skulle det också vara fruktbart med ett samarbete mellan kyrkan och sametinget.

Samtalen handlar också om frågeställningar och områden där kyrkan tillsammans med samerna skulle kunna göra mer, dock inte som flerspråkig kosmetika utan som uttryck för solidaritet och gemenskap och som delar i en försoningsprocess. Dit hör hanteringen av samiska kvarlevor (där ett stort ansvar vilar på staten) och en tydlig uppgörelse med rasbiologiskt tänkande.

Jojken har en särskild betydelse som ”samernas uregna sångsätt”. Det konstateras att Lars Levi Laestadius inte, vilket kanske många tror, dömde ut jojken. Hans engagemang riktade sig mot superiet, och där fanns ibland en koppling till jojken. Det kan vara på sin plats med ett samtal med dagens laestadianpredikanter om detta. Jojken har, säger deltagarna, en viktig plats i gudstjänsten, bland annat som bön, och berikar kyrkolivet.

Samiskt språk och samisk kultur ska vara en naturlig del i kyrkolivet som helhet. Samerna vill inte bli betraktade som turistföremål eller som exotiska inslag i gudstjänsten. Samiskt och svenskt kan blandas till exempel i flerspråkiga gudstjänster. Samiska gudstjänstverkstäder har visat sig vara en bra arbetsform för att gudstjänstens samiska relevans ska öka.

Frågorna om det samiska konfirmandlägret engagerar. Att lägret är viktigt för unga samers identitet och gemenskap är alla överens om. Likaså att det finns problem som måste lösas:

finansiering, relation till de ungas hemförsamlingar, möjligheter till ett fortsatt engagemang efter konfirmandlägret för fler än de som får plats som unga konfirmandledare ... Deltagarna i *Sågastallamat* uttrycker tydligt att kyrkan inte får äventyra en verksamhet som är så framgångsrik som denna.

Deltagarna knyter stora förhoppningar till den arbetsgrupp som ska bära erfarenheterna från *Sågastallamat* vidare.

12 oktober

Arbete med kontextuell teologi bland samer

Tore Johnsen, generalsekreterare i samisk kirkeråd i Den norske kirke

Tore Johnsen arbetar med och föreläser om samisk kontextuell teologi och om sin egen väg in i detta engagemang. Han jämför med arbetet med kontextuell teologi i den världsvida kyrkan. En jojktext från 1800-talets början tolkas i termer av naturteologi och befrielse-teologi. Det är relevant, säger Johnsen slutligen, att se kontextuell teologi i ett maktperspektiv. Denna har pressats fram ur undertrycktas och marginaliserades erfarenheter. Gradvis har den utmanat makt och hegemonier i kyrkan. Som en bibelreferens gör han en kontextuell läsning av evangelieberättelsen om den blinde tiggaren i Lukas 18:35-43.

Jag är inbjuden hit för att jag är en samisk teolog som arbetat en hel del med kontextuell teologi.

Allra först måste jag tacka för gårdagen. Mycket viktigt blev sagt, och vi fick mycket relevant material på bordet för det vidare samtal vi nu ska ha om arbetet med kontextuell teologi bland samer.

Jag behandlar i min inledning fem punkter:

1. Inledande reflektion om kontextuell teologi bland samer, med referenser till något av det som kom fram igår.
2. Mitt engagemang, min väg in i arbetet med kontextuell teologi.
3. En utblick i den världsvida kyrkans kontextuella teologi.
4. Tolkning av en jojktext som är nedtecknad 1820 (naturteologi eller befrielse-teologi).
5. Vilka utmaningar vi har framöver för samiskt kyrkoliv och Svenska kyrkan, för ”storkyrkan”.

1. Inledande reflektion kring kontextuell teologi bland samer

Kontextuell teologi har de senaste 40 åren växt fram från historiens undersida och utmanat hela vårt sätt att tänka teologi på. Den traditionella förståelsen var i hög grad att teologin var en allmängiltig utläggning av kristen tro som var upphöjd över kulturella skillnader och historiska skiftningar. Idag är emellertid de flesta av oss eniga om att ingen teologisk reflektion är upphöjd över sin tid och plats, och den ska inte heller försöka att vara det. Teologin ska tvärtom förhålla sig aktivt och medvetet till de konkreta historiska, kulturella och politiska sammanhang (kontexten) som människor lever i och fråga efter vad som är ett sant kristet svar på evangeliet vid mötet med dessa sammanhang. Eller som befrielse-teologerna formulerar detta: teologin ska vara en kritisk reflektion över kristen praxis i ljuset av bibelns texter.

Men när vi använder ett uttryck som ”kontextuell teologi bland samer”, vad pratar vi egentligen om då? Jag vill börja med en ganska vid förståelse, och hävda att ”kontextuell teologi bland samer” handlar om en större *medvetandegörandeprocess i samsikt kyrkoliv*. En medvetandegörandeprocess om vad det betyder att vara kyrka i Sápmi. Eller uttryckt på ett annat sätt: en medvetandegörandeprocess om vad evangeliets budskap är och vad ett kristet svar på evangeliet skulle innebära, i mötet med de centrala frågorna i samisk historia och kultur och i samiskt samhällsliv.

När jag beskriver samisk kontextuell teologi som en medvetandegörandeprocess *förankrad i samiskt kyrkoliv*, är det för att göra det tydligt att ingen av oss är ensam i en position där vi kan definiera vad samisk kontextuell teologi skulle vara. Jag förstår kontextuell teologi bland samer som ett kollektivt och dialogiskt projekt, där vi tillsammans försöker lyssna oss in till brännande problemställningar i det egna samhället och försöker uppfatta evangeliets budskap i mötet med detta. Vad är evangeliets budskap till människor i vår tid?

Jag vill vidare säga att alla som är delaktiga i samiskt kyrkoliv i princip bör förstås som teologer i denna process, och att skillnaden mellan oss är att vi går in i samtalen med olika teologiska redskap och resurser. Innanför en sådan förståelse ger det mening att skilja mellan *intuitiv och implicit teologi* och *en reflekterande och explicit teologi*. En intuitiv teologi representerar en mer omedelbar upplevelse av vad som känns rätt utifrån en kristen synvinkel, utan att det nödvändigtvis är ett ämne för en mycket medveten teologisk reflektion. En reflekterande teologi innebär emellertid att mycket mer ha tänkt igenom samma sak teologiskt.

De som har en teologisk utbildning, som jag själv, kan emellertid särskilt bidra med att föra fram den intuitiva och implicita teologin i dagen, bidra med vidare reflektion av den, och eventuellt formulera teologiska bidrag som möjliga svar på detta. När vi gör det, måste emellertid också det göras i en dialogisk anda. Nämligen att vi lyssnar till hur detta tas emot, om det tas emot som en tillfredställande förklaring.

När vi går tillbaka till gårdagen, tänker jag att mycket av det som berättades, präglades av att vara en typ av intuitiv teologi. Låt oss börja med Barbro Poggats konst och hennes reflektioner kring den. Kända kontextuella teologer (Schreiter och Bevans) har pekat på konstens roll i arbetet med kontextuell teologi. De pekar på att konstnärer ofta är mer sensitiva för underliggande spänningar och tabun i ett samhälle och har förmåga att föra dem upp till ytan i sin konst. Barbro:s bilder igår, och hennes berättelse, var för mig ett exempel på det. Vad är det som sker i ett samhälle där man känner att man korsfäster sina barn? Vad bidrar korset med i bilden? Är det inte bara ett tecken på smärta, men implicit också ett tecken på hopp? En sak jag tänker in i det: Korset är mer än ett uttryck för smärta – det är också ett tecken på att Kristus är närvarande i smärtan.

Johannes Marainen talade igår om smärtan som är knuten till att mista sitt språk. Det var också intuitiv teologi. För när han lyfter fram den smärtan som viktig för vårt samtal om samiskt kyrkoliv, så antar jag att det är för att han utifrån sin kristna övertygelse menar att det är självklart att modersmålet är viktigt för en människa. Då ligger det en intuitiv impuls bakom detta.

Detta gäller också Eva Rehnfeldts berättelse om arbetet med samiska gudstjänstverkstäder. Den bär också med sig intuitiv teologi, och då inte bara i symbolerna hon talade om. Samer lever som minoritet i nästan alla lokalsamhällen i Sápmi, och vi vet att det fortfarande kan finnas ett mycket dolt motstånd mot synliggörande av det samiska lokalt. Därför: När man synliggör den samiska gudstjänsten genom språk och symboler, så fungerar det ofta närmast som en politisk handling in i ett lokalt samhälle. Det vill säga: Det sänder ett budskap om att kyrkan menar att det samiska är en naturlig och viktig del av det lokalsamhället. Också detta bär implicit i sig en teologisk värdering.

Ser ni vart jag vill komma? Min poäng är alltså att alla kan handla och uttrycka sig utifrån en intuitiv förståelse av kristen tro. I samtalen om vad som är viktiga teman för samisk kontextuell teologi kan alla delta med sin intuitiva teologi, och vi kan tillsammans göra den implicit och uttalat explicit och reflektera mer medvetet över den i ljuset av texterna i Bibeln.

Kontextuell teologi bland samer kan därför ha så många uttryck. Men för att samisk kontextuell teologi ska mogna fram, är det viktigt att vi arbetar med att göra det implicita explicit och medvetet reflekterar över mötet mellan evangelium och kultur i Sápmi.

2. Mitt engagemang, min väg in i arbetet med kontextuell teologi

Far och mor möttes i Tana, far var född 1918, han är död nu. Jag växte upp i en stor spänning men var samtidigt väldigt stolt över att vara same, men bara när vi var i Tana om somrarna.

Jag flyttade som 19-åring 1988 till Karasjok och gick där i missionsskolan. Det var en chock för mig att plötsligt känna att jag tillhörde ett levande folk – innan dess hade jag bara känt att jag tillhörde en samisk familj. Detta var omvälvande. Det här var inte många år efter Aalta-historien. Jag insåg nu vad det var min far ville säga när han berättade sin historia. Språket skulle inte föras vidare. Flera av lärarna på missionsskolan talade om att kyrkan haft en dålig

roll i detta. Jag fick upplevelsen av att statens samepolitik var ett hot. Jag fick också höra att samemissionen arbetade för att göra sig själv överflödig. En nära vän i familjen sade att de ville ha en samisk ledning av organisationen. Men en same ansågs inte kunna vara ledare för en organisation. Detta gjorde mig väldigt arg. Det gjorde att jag ville börja läsa teologi vid universitetet.

På universitet, Menighetsfakulteten i Oslo, hörde jag en brasiliansk teolog som talade om befrielse-teologi. Plötsligt hörde jag om en teologi som hade relevans för oss samer. Kontextuell teologi var ännu på 1990-talet inte något man studerade på universitetet.

3. En utblick i den världsvida kyrkans kontextuella teologi – samisk teologi i ljuset av det globala

Om temat här är ”arbete med kontextuell teologi bland samer” är det viktigt att vi inte ser kontextuell teologi i Sápmi som ett isolerat fenomen. Mitt påstående är att de teologiska problemställningar som den samiska historien, vår tids samepolitik och en kulturell revitalisering reser, är en dörr ut till de verkligt stora globala samtalen som har pågått i den världsvida kyrkan i flera årtionden. Jag vill därför göra en snabb översyn av hur framväxten av så kallad kontextuell teologi sett ut.

I långa perioder av kyrkans historia tänkte man att kristen tro måste formuleras på ett alldeles bestämt sätt och att kristet liv måste komma till uttryck genom ett alldeles bestämt kulturellt uttryck. Inte minst var många av de sista århundradenas missionsverksamheter präglade av detta. Västerländsk mission skiljde inte tydligt mellan evangelium och den kultur man själv var en del av. Därmed blev kristendomen ofta synonym med västerländsk civilisation. Resultatet blev att de nyomvända inte bara skulle bli kristna utan också ”goda européer”. Lite tillspetsat kan vi säga att västerländsk mission i många fall kom att skapa kristna ”till sin egen avbild” istället för att ge människor frihet att besvara Guds kallelse inom ramen för sin egen kultur och historia.

Men om kristendomen länge var ”västerländsk religion” så är det inte längre på det viset. I loppet av förra århundradet blev den tyngdpunkten antalsmässigt flyttad från den västliga delen av världen. Detta har kommit att ge nya erfarenheter till den världsvida kyrkogemenskapen. Sådana erfarenheter kan faktiskt vara förbluffande lika många av de vi har i Sápmi. Dessa handlar om mission, kolonisering och politiskt förtryck – och inte minst om den smärtyllda erfarenheten av att bli förnekad mycket av sin kultur och historia.

Att upptäcka detta var en lättnad för mig då jag i början av 1990-talet inledde mina teologiska studier. Jag upptäckte att latinamerikanska, afrikanska och asiatiska teologer redan sedan två till tre årtionden uttryckte sig på ett sätt som gav utrymme för de samiska erfarenheterna. De insisterade samtliga på att det teologiska arbetet måste ske med utgångspunkt i det konkreta livssammanhanget eller i den kontext som människor lever i. På det sättet utmanade de den traditionella teologins självförståelse; nämligen att teologin är en allmängiltig utläggning av kristen tro upphöjd över kulturella skillnader och historiska förändringar.

Grovt sett utvecklades två huvudsakliga tillvägagångssätt inom befrielse-teologin. Det ena är en *befrielseorienterad modell* som blev tongivande i kontexter präglade av socialt, ekonomiskt och politiskt förtryck. Denna typ av teologi lägger vikt på en kritisk analys av samhällskontexten och söker social förändring. Latinamerikansk befrielse-teologi, black theology i Sydafrika och USA och feministteologi i västvärlden är alla exempel på detta tillvägagångssätt inom kontextuell teologi.

Det andra tillvägagångssättet är en *kulturorienterad modell* som istället för att lägga vikt på social förändring hellre söker kulturell kontinuitet. Denna typ av teologi, som var mer vanlig i Afrika och Asien, växte fram i kontexter där missionen ganska ensidigt hade avvisat den lokala kulturen och traditionen. Inom den här typen av teologi har man därför sökt positiva anknytningspunkter för evangeliet till den kultur som finns på platsen, och man har försökt att formulera kristen tro i dialog med folkets egna kulturella och religiösa traditioner.

Länge blev dessa två tillvägagångssätt inom den kontextuella teologin gärna sedda som två olika modeller med olika agendor. De senaste 10-15 åren har emellertid också dessa huvudströmningar öppnat sig för varandra, i det att de kan ses som komplementära perspektiv i samma process. För egentligen vill den kulturorienterade formen av kontextuell teologi ofta också vara ett uttryck för en befrielseprocess. Det vill säga en befrielseprocess där man frigör sig från "kolonistatörens" definitionsakt över vad som är värdefullt och inte värdefullt i den lokala kulturen. När vi ska arbeta med kontextuell teologi i Sápmi, menar jag att bägge modellerna är aktuella. Hur förhåller vi oss till samernas rättighetskamp? Hur förhåller vi oss till rasism? Hur förhåller vi oss till våra kulturella traditioner? Då handlar det också om en typ av frigörelseprocess: att ta tillbaka sin egen erfarenhet.

Det finns ett urfolksteologiskt arbete runt om i världen. Samerna deltar också i den processen och i de samtalen. I januari 2011 var jag och Birgitta Simma på ett sådant möte i La Paz.

4. Tolka en jojktext som är nedtecknad 1820 – Tyven og sjamanen – "naturteologi" eller befrielsesteologi?

Ett sätt att arbeta på är att "öppna kulturens texter". Det är ett sätt att låta tidigare röster komma fram och höras idag.

I sin inledning igår talade Carl Reinhold Bråkenhielm om "den heliga avundsjukan" och pekade på samisk tradition som en tradition som har något vi inte själva har, nämligen förhållandet till naturen.

I fortsättningen vill jag ta fram en gammal samisk jojktext som kan vara intressant att läsa i ett sådant perspektiv. Och det intressanta med den texten är att den inte bara reflekterar ett samiskt perspektiv på naturen, utan den går också in i en kritisk dialog med kristen skapelsesteologi.

Urfolks historiska erfarenhet av kyrkan har ofta varit att kyrkan upplevt sig ha lite att lära av andliga traditioner som betonat en ekologisk helhetsförståelse av livet. Urfolks andliga traditioner blev snarare bemötta med ensidigt fördömande, demonisering och förföljelse under de sista århundradenas kristningsprocesser. Urfolken kände också att kyrkans skapelsesteologi kunde tjäna bakomliggande politiska intressen. Den användes mer för att lägga en ideologisk grund för kolonisering och exploatering av jorden. (Se till exempel Tinker, George: *Missionary Conquest: The Gospel and Native American Cultural Genocide*. Minneapolis: Augsburg Fortress 1993.)

En gammal samisk jojktext visar att också samerna kunde uppleva koloniseringen på detta sätt. Jojktexten blev nedtecknad på finska sidan av Tanadalen på 1820-talet av den finske lutherske prästen Jakob Fellman. Jojken, som heter *Suola ja noaidi* (Tjuven och schamanen) är utformad som en dialog mellan "tjuven", som representerar inkräktarkulturen, och "schamanen", som representerar samens. (Den samiska originaltexten, samt en tolkning av denna på

norska, finns hos Harald Gaski: *Med ord skal tyvene fordrives*. Karasjok: Davvi girji 1993, s. 46-50.)

Det är den första delen av den bevarade jojktexten som är intressant ur en teologisk synpunkt och som återges här nedanför. Här kan mötet mellan tjuven och schamanen tolkas som en diskussion om den moraliska grunden för koloniseringen. Redan inledningsorden bidrar till att sätta jojken i en skapelseteologisk ram. Tjuven öppnar nämligen med att säga: ”Min Gud är ute och vandrar.” Här är det närliggande att tolka orden som en referens till 1 Mos 3:8, där Gud vandrar omkring i Edens lustgård. Efter den inledningen riktas sökljuset mot tjuven och hans möte med schamanen.

Tyven:

Min Gud er ute og vandrer.

Jeg har tatt av jordens vekster
Gress og bær har jeg samlet
trær og steiner har jeg nyttiggjort meg
Jeg har ikke tatt de bofastes eiendom
Jordens vekster tar jeg fortsatt
Et menneske kom till meg
og kalte meg en tyv

Sjamanen:

Du kjenner ikke jordens måte
Du vet ikke at jeg er til
Se på vekstene og ta deg i vare
Legg merke till tegnene i trærne
Se annerledes på gresset

Tyven:

Hvem er så du for en?
Er ikke du et menneske?
Som om du er Gud
Har nå du skapt gresset?
Har du laget trærne?
Er ikke du jordens aske?
Som et kryp ferdes du som jeg
Gresset er ikke ditt
Heller ikke trærne og stienene er våre
Herre er du over din eiendom
Godt er det som er godt
Jeg vet at også du finnes
Svarte sjaman på jorden
Bo nå også du på din plass
Nyttigjør deg gresset som du dyrker
(Översättningen av jojken är gjord av Tore Johnsen)

Jojken *Suola ja noaidi* beskriver två kulturers uppfattning och användning av naturen. Först ges en bild av inkräktarkulturens användning av landet. Ordvalet tyder på att kolonistens levnadssätt är präglad av jordbruk, ”tatt av jordens vekster”, samlande i naturen, ”gress og bær har jeg samlet”, och skogs- och gruvdrift, ”trær og steiner har jeg nyttiggjort meg”. Också

egendomen framstår som en viktig kategori i inkräktarens verklighetsuppfattning, och rätten till egendom knyts till att man är fastboende. Kolonisten har ju inte tagit de bofastas egendom, som han säger. Därför förstår han inte att schamanen (samen) kan kalla honom för tjuv. Detta är antagligen en hänvisning till att samerna var nomader, och att de enligt västerländskt tänkesätt därmed inte hade någon egendomsrätt.

I sitt svar framstår samen i jojken som en talesperson för ekologiska värderingar. Schamanen uppmuntrar tjuven att lära sig om jordens förutsättningar och att se annorlunda på träd och växter. Han måste bli uppmärksam på trädens tecken. Likaså gör samen sig till talesperson för värderingar och förhållningssätt som vi hittar i den moderna miljörörelsen.

Det är i tjuvens svar på denna utmaning som udden mot en viss användning av kristen skapelseteologi blir synlig. Tjuven bemöter nämligen schamanen med skapelseteologiska argument. Skapelseteologin handlar i detta sammanhang om teologisk argumentation baserad på första trosartikeln eller skapelsen, något som alltså inte behöver vara synonymt med ekologisk teologi.

Först låter tjuvens svar fromt. Han understryker att det inte är människan som har skapat allt utan Gud. Tittar man närmare på tjuvens argumentation, kommer man omedelbart att se att betoningen av Gud som skapare inte används för att främja ekologiska värden. Argumentet används tvärtom till att slå undan benen på schamanen, hans argument och hans sätt att leva. Tjuven använder sig av skapelseteologin för att argumentera för ett sätt att leva där man ska ha egendomsrätt till jorden, ”Herre er du over din eiendom”, där man är bofast och inte lever som nomaden, ”Bo nå også du på din plass”, och driver sitt jordbruk, ”Nyttegjør deg gresset som du dyrker”. Antagligen är det sista en hänvisning till 1 Mos 2:15, där Gud sätter människan till att bruka och vårda Edens lustgård.

Denna teologiska läsning av jojken *Suola ja noaidi* visar på något intressant. Det verkar som om samer, eller åtminstone några av dem, vid början av 1800-talet inte bara hade kännedom om de bibliska skapelsemotiven, de hade också kännedom om en förbindelse mellan kolonisering och en bestämd användning av kristen skapelseteologi. Man såg att kristen skapelseteologi hade blivit ett redskap för kolonisering och lån av jorden, ett argument för en bofast kultur som betonade egendomsrätt och ett argument mot samisk tankegång och livsform – som just var ett liv nära naturen.

Med hänsyn till att detta är skrivet i en tid då man ännu inte hade sett de allvarliga ekologiska konsekvenserna av industrialiseringen, representerar jojktexten en skarp iakttagelse. Den fångar upp negativa tendenser i kristen skapelseteologi, något som blev ett ämne för kritik i den västliga kulturkretsen först ett halvt århundrade senare. (Jämför White Jr, Lynn Townsend: ”*The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*”, in *Science*, vol 155, no 3767 (March 10, 1967), s. 1203-1207.)

”Se på vekstene og ta deg I vare / Legg merke til tegnene i trærne / Se annerledes på gresset.” Hur ska schamanens svar tolkas teologiskt? Orden kan alltså tolkas som ett angrepp på kristen skapelseteologi som sådan. En annan möjlighet är att förstå svaret som en alternativ tolkning av 1 Mos 2, där människan förstås som medskapande och skapelseverket förstås som en stor gemenskap. (Jämför: Människan görs av jorden och så också alla djur, och människan är satt till att tjäna och vårda i lustgården.)

Detta harmonierar i alla fall med en samisk berättartradition återgiven av samnen Johan Turi i boken *Muitalus sámiid birra* (1910). I en berättelse om hunden, där traditionella föreställningar uppenbart har smält samman med kristet tankegods, berättar han att en gång i tiden hade allt i naturen förmåga att tala. Och på domedagen ska de tala igen, först hunden och därefter alla andra levande skapelser. Därför måste alla ta sig samman och akta sig så att de inte är hårda mot allt som har fortplantats.

I denna berättelse framstår inte naturen som ett tomt objekt som kan utnyttjas fritt till människans ändamål. Skapelsen framstår tvärtom som en gemenskap. Skapelsen är bärare av ande och består av subjekt med egen värdighet i mötet med sin Skapare.

5. Kontextuell teologi – makt, auktoritet och omfördelning av makt

Det är relevant att se kontextuell teologi i ett maktperspektiv. Kontextuell teologi har pressats fram ur undertryckta och marginaliserades erfarenheter. Och gradvis har den utmanat makt och hegemonier i kyrkan.

I juni i år var jag som urfolksteolog inbjuden till en Faith and Order-konsultation i Moskva. Temat för konsultationen var ”källor till auktoritet i kyrkorna idag”. Jag talade där bland annat om att det historiska mötet med kyrkan som maktinstitution gör urfolk misstänksamma till kyrkans auktoritet.

Ofta var kyrkans auktoritet ett medel när urfolken och deras land blev koloniserat, urfolkens kultur och spiritualitet fördömdes som utvecklingsstörd, vidskeplig och demonisk och urfolk gjordes maktlösa och tysta i en ny politisk och social ordning. Ett urfolksteologiskt närmande till frågan om auktoritet i kyrkan kräver därför en kritisk blick på förhållandet mellan de formella källorna för auktoritet i kyrkan och på kyrkans utövande av den auktoriteten.

Enligt min mening kan evangelieberättelsen om den blinde tiggaren i Lukas 18:35-43 hjälpa oss att erkänna att den auktoritet som utövas av folkmassan som går före Jesus inte alltid är Jesus egen auktoritet.

Berättelsen om den blinda tiggaren Bartimaios (Markus 10:46-52) går till på samma sätt. Jesus och folkmassan som följer honom närmar sig Jeriko. Den blinde Bartimaios sitter vid väggkanten, och när man berättar för honom att det är Jesus som kommer, börjar han ropa ”Jesus, Davids son, förbarma dig över mig!”

Det är då Bartimaios möter två typer av auktoriteter. Den första typen av auktoritet utövas av dem som gick före Jesus. De skäller på Bartimaios och ber honom tysta. Med andra ord försöker de tysta honom. Men Bartimaios ger sig inte utan ropar ännu högre. Det är då Bartimaios upplever auktoriteten som Jesus utövar. Jesus säger att de ska kalla fram Bartimaios till honom, och Jesus ställer följande fråga till honom: ”Vad vill du att jag ska göra för dig?”

I evangelierna ställs den här frågan bara en gång av Jesus. Det är i Lukas 18 och i parallelltexterna i Markus 10 och Matteus 20:29-34 som återberättar samma händelse. När frågan bara finns en gång, frågar jag mig om det är något i denna situation som gjorde det nödvändigt för Jesus att ställa sin fråga. En tolkning är att det var nödvändigt för att folkmassan så tydligt försökte få Bartimaios att hålla tyst. Jesu fråga blir därför ett sätt för Jesus att ge Bartimaios tillbaka rätten till att få tala. Jesus utövar med andra ord sin auktoritet för att bekräfta Barti-

maios värdighet. Detta, tänker jag, hör samman med själva helbrägdagörelsen av Bartimaios som innebär att han förvandlas och återupprättas.

Jag finner i den här historien paralleller till hur urfolk har upplevt kyrkans makt och auktoritet, och här nedanför vill jag relatera detta till olika faser i berättelsen om Bartimaios.

Fas 1: Tydlig fascination

Bartimaios första rop efter Jesus har, enligt mitt synsätt, paralleller till den fascination som många urfolk har haft inför Jesus sedan den första gången de hörde om honom. Generellt är det inte Jesu person och budskap som varit ett problem för urfolk. De kan ofta lätt relatera till honom.

Fas 2: Tysta ned

Den andra fasen i Bartimaios-berättelsen handlar om mötet med auktoriteten, med flokken som går före Jesus. De utövar en auktoritet som påminner om hur urfolk i hög grad kommit att tystna som en följd av kolonisering, tvångskristnande och assimilering.

Fas 3: Gör motstånd

Men berättelsen fortsätter, och Bartimaios lyder inte. Tvärtom, han vägrar att ge sig, och hans fortsatta ropande framstår som en motståndshandling. Detta påminner om motståndet som urfolk gjort genom historien mot den kolonisering och det förtryck man varit utsatt för. För inte alla har tystats. Motståndet är också en viktig del av berättelsen om urfolks möte med kyrkan. Och de senaste tio åren har vi sett en stark global tendens där urfolk i högre grad tar tillbaka sin urfolksidentitet, där man håller fast på värdigheten i sin egen kultur och organiserar sig i kampen för sina grundläggande mänskliga rättigheter.

Fas 4: Frågan öppnar

När Bartimaios möter Jesus sätts en ny process igång. Jesus fråga, ”Vad vill du att jag ska göra för dig?”, för över Bartimaios från motstånd till myndiggörande. Efter det att man försökt att tysta honom, blir Bartimaios röst åter auktoriserad av Jesus. Jag ser i detta den process som med ett akademiskt ord kallas för ”dekolonisering”(avkolonisering). Och för en urfolksteologi innebär avkolonisering en dubbel process. Den första består i avkolonisering i förhållande till egna traditioner. Vi kan inte för alltid se och bedöma våra traditioner genom kolonistatörens glasögon och måla våra traditioner med andras pensel. Vi behöver lita på vår inre röst och se med en frisk blick på våra traditioner, med Jesus fråga i vårt minne: ”Vad vill du att jag ska göra för dig?”

Fas 5: Transformation

Berättelsen om Bartimaios slutar med en transformations- eller förvandlingsprocess. Bartimaios får sin syn tillbaka och får se Kristus sådan som han är. Med hänsyn till en urfolksteologi är min förhoppning att denna kan leda till en tydligare vision av den sanna Kristus. Vi behöver se att hans auktoritet inte är en funktion av en koloniserande kyrka. Hans auktoritet skiljer sig faktiskt från oss alla, i det att han återupprättar oss och kallar oss till förvandling. På en och samma gång både bekräftar Gud vårt värde inom ramen för vårt folks historia och kultur, samtidigt som han utmanar oss alla till att bli mer än vad vi redan är, att bli honom mera lik.

Frågor till Tore Johnsen efter hans inledning

Tore Johnsens föredrag om samisk kontextuell teologi innehöll en hel del som främst mötets teologer reagerar på. Inte minst gäller det tolkningen av den jojk Johnsen hänvisade till och av bibelberättelsen om den blinde tiggaren.

En deltagare associerar budskapet i jojken till den fråga från en nomadiserande same som ”förföljde” Hjalmar Lundbohm (som bland annat var disponent för LKAB 1900-1920): ”Med vems rätt har du tagit marken där mina vajor kalvat?” Kanske låg denna fråga bakom Lundbohms engagemang i de samiska frågorna.

Det finns också förslag till annan tolkning av den aktuella jojktexten, nämligen att den skulle återge en inomsamisk dialog som handlar om ett dilemma som inte bara samer utan alla människor lever med: att samtidigt dyrka och bruka (naturen). Johnsen svarar att olika tolkningar alltid är möjliga. Men den här jojken är betydligt längre än det utdrag deltagarna fått ta del av – och den slutar med att ”tjuven” har blivit herre i samernas land.

Kontextuell teologi praktiseras vid de samiska konfirmandlägren. Det visar på ett viktigt perspektiv som inte får glömmas bort, inte ens när det gäller det teologiska skapandet: barn och unga. Det samiska perspektiv som präglar konfirmandlägren behöver bäras vidare till församlingarna. Det är ett tungt ansvar som ligger på ganska ensamma unga samer och på kyrkans samiska medarbetare. Kyrkan behöver fler samiska medarbetare.

Sambanden mellan orden bruka, dyrka och tjäna – som har samma ursprung i hebreiskan – fascinerar och väcker tankar om förhållningssätt till livet.

Samisk kontextuell teologi lyfter bland annat fram förtryck och osynliggörande. Vilken är kyrkans skuld i detta? Var står vi nu? Vad kan vi göra? Det är frågeställningar vi måste ta med oss när vi ska arbeta vidare – för frigörelse och upprättelse.

Det är viktigt – för samer som för andra – att kunna känna sig hemma i kyrkan, se att kyrkan är relevant i det egna personliga och kulturella sammanhanget. Hur kan man göra budskapet på det sättet levande och människorna delaktiga? Tydligt behöver kyrkan arbeta mer med samisk kontextuell teologi som kommer det konkreta livet nära.

Ungdomars utsatthet och samisk kultur

Ann-Helén Laestadius, författare och journalist
Erfarenheter av att vara same i storstaden

Ann-Helén Laestadius har sitt ursprung i Nedre Soppero och Kiruna men bor i Stockholm. Hon berättar om sitt liv och sina böcker där språket och identiteten är centrala. Vad är det att vara "riktig same"? Varför byter mamma till svenska när vi kommer in till Kiruna? Ann-Helén försöker nu som vuxen lära sig det modersmål hon inte fick med sig hemifrån. Och hon ser till att hennes egen son lär sig samiska.

Jag är född och uppvuxen i Kiruna men flyttade därifrån för tolv år sedan och bor nu i Solna. Mina föräldrar kommer från Nedre Soppero. Jag kommer ofta till Kiruna och Soppero. Dessa två platser har betytt mycket för mig, särskilt Soppero har betytt mycket för min samiska identitet.

Jag har varit journalist i 20 år och jobbat på bland annat. NSD, Aftonbladet, Expressen. SvD och Stockholm City. Sedan två år tillbaka är jag frilansjournalist och skriver mest om nationella minoriteter.

Jag är ju same, men uppfyller jag alla kriterier för att vara en riktig same? Uppfyller jag ickesamernas, samernas och min egen bild av vad det är att vara en riktig same? Vad gäller mig själv så kan jag säga solklart ja, men det har inte varit lika enkelt jämt. Under min uppväxt låtsades jag vara någon annan. Jag levde ett dubbelliv.

Språket var mitt men ändå inte mitt. Jag kände mig utanför. Varför byter mamma språk när vi kommer till Kiruna? Jag tog på mig en skam för att vara same. Jag förstod inte det förrän jag

började skolan – då fick jag höra att jag var en lappdjävel. Pappa var svensk. När någon frågade om jag var same, svarade jag svensk. I skolan visste inte alla att jag var same.

Språk och identitet hör ihop. Det har varit ett jobb att ta tillbaka min samiska identitet. Jag har på ett sätt känt mig som en svikare men det var varken mitt eller min mammas fel. *Sms från Soppero*, min första bok, skrev jag som ett tävlingsbidrag. Boken handlar om Agnes, 13 år, som bor i Solna. Hennes mamma är same pappa är det inte. Agnes får ett sms från en ung renskötare i Soppero. Många frågar om boken handlar om mig. Men det är en fiktiv historia. Jag var också otroligt kär i en samisk pojke när jag var 13 år men fick honom aldrig. Henrik, som pojken heter i boken, hette min morfar.

Jag vill inte spä på bilden av offer, men jag tycker det är viktigt att berätta vår historia. Jag får fantastiska frågor när jag är ute i skolor och föreläser. Min son har fått börjat lära sig samiska. Jag har också försökt lära mig samiska, men jag vågar inte tala. Jag har försökt börja tala lite nu med min son. Han är enda eleven i Solna som får modersmålsundervisning i samiska. Först var kommunen avog till att ordna undervisningen för ett enda barn, men jag berättade att jag var journalist och skrev om sådana frågor – och då blev kommunen positiv. Nu vill sonen skaffa skype och börja tala hemligheter med mormor.

Den första som fick min bok var kronprinsessan Victoria. Hon sade att hon kände igen sig: ”Jag kunde också ha talat tyska.”

Hej vacker, min andra bok, kom ut 2010. Den handlar om Agnes som får problem med Henriks mamma. Hon tycker inte att Agnes duger, för hon har inte några renar och hon talar inte samiska.

Ingen annan är som du, den tredje boken, handlar om det samiska konfirmandlägret. Dagens unga samer är så stolta över sitt ursprung. Det känns positivt, och jag hoppas att man tar tillvara på det.

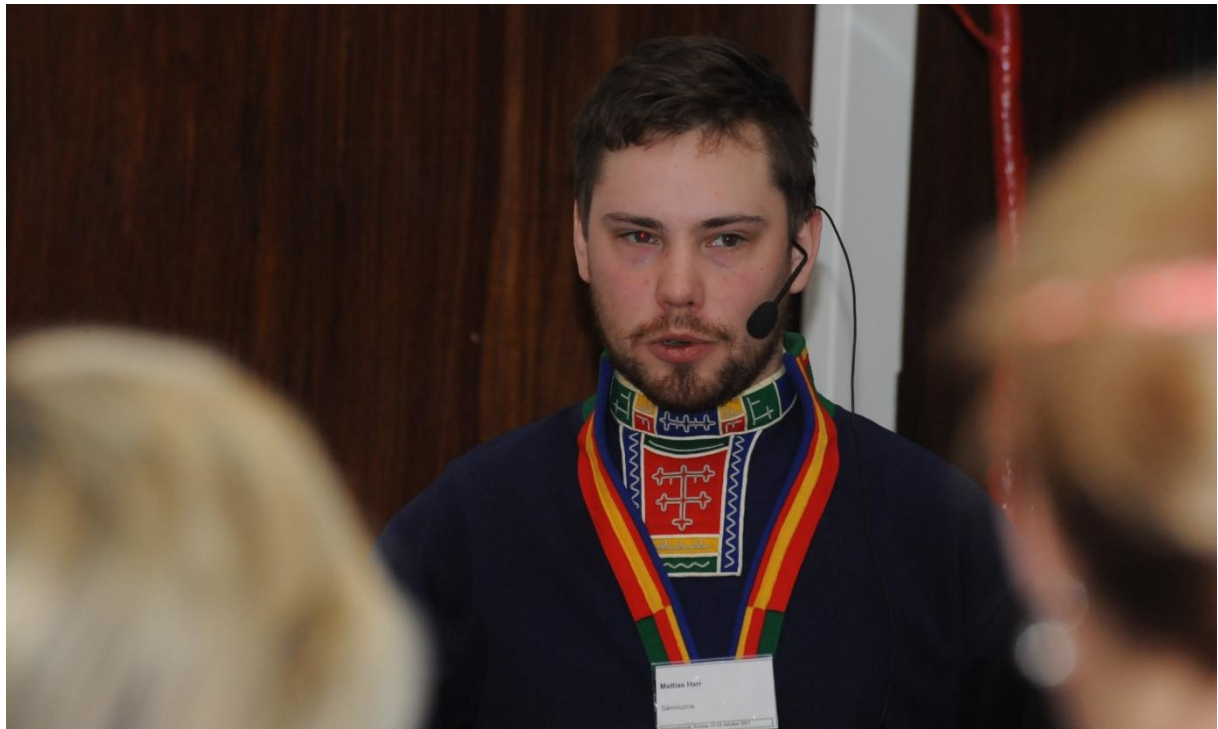
Jag skriver nu på en roman om två laestadianska systrar. När min son skulle döpas, bad jag en person att jojka. Några kom därför inte till dopet, eftersom de ser jojken som synd. Det gör mig ledsen.

Jag är glad för att min familj alltid varit med mig fastän jag ibland vänt dem ryggen. På min releasefest för en av böckerna jojka min morfars jojken. Det var första gången jag hörde den jojken. Det blev en märklig releasefest, alla grät.

Nu ger jag allt en chans genom min son.

Mattias Harr, ordförande i den samiska ungdomsorganisationen Sáminuorra Erfarenheter från samiskt konfirmandläger

Sáminuorra arrangerar tillsammans med Luleå och Härnösands stift det samiska konfirmandläger som hålls växelvis i de två stiftet. Mattias Harr berättar vad den samiska ungdomsorganisationens närvaro på lägret betyder, bland annat ökad trovärdighet. Det unga samer behöver, säger han, är stärkt identitet och gemenskap med andra unga samer. De behöver också få vara i ett sammanhang där de inte är ifrågasatta.

Sáminuorra är en samisk ungdomsorganisation med bas i Sverige och med 400-500 medlemmar över hela Sápmi.

Ett projekt som vi driver är de samiska konfirmandlägren.

Dekolonisering har vi arbetat med under senare år. Vi vill ta tillbaka vårt sätt att leva. Därför har vi till exempel ändrat hela vår beslutsordning i *Sáminuorra*. Vi tar bara beslut genom konsensus.

Vilken roll har vi då på konfirmandlägren? *Sáminuorra* har bidragit med ledare sedan 1985. Vi fungerar som en sorts mentorer för konfirmanderna, vår liknande bakgrund och våra erfarenheter kommer till nytta. Vår närvaro gör lägret mer trovärdigt ur ett samiskt perspektiv. Viktigt att det inte är något bara kyrkan gör utan något som vi gör tillsammans.

Vad vi tillför lägren? Genom vår kunskap om den samiska kulturen så hjälper vi konfirmanderna att stärka sin egen samiska identitet. Som unga samer kan konfirmanderna identifiera sig med oss och känna trygghet.

Samigiella – det samiska språket är viktigt. *Searvolatnja* – en arena för lärande – ett viktigt begrepp. Vi kan bidra till dekoloniseringen. Alla är jämlikar, kunskap utbyts, man lär sig tillsammans.

Vad är viktigt för samisk ungdom? Att inte behöva bli ifrågasatta. Att få en starkt identitet. Att finna en gemenskap där den samiska kulturen är accepterad. Att lära känna andra med samma bakgrund över hela Sápmi. Detta är ofta startskottet för att få kontakter utanför sin egen sameby.

Viktigt på konfirmandlägren? Gemenskap – det är därför vi har så många sökande per år. Att det samiska genomsyrar allt. Att ha kul.

Frågor efter Mattias inledning

Svenska kyrkans samiska konfirmandarbete är det samiska verksamhetsområde som mest engagerar samerna och som väcker såväl förhoppningar som farhågor. Också vid *Sága-stallamat* blir det ett långt samtal om konfirmandarbetet.

Till det allra första samiska konfirmandlägret kom tolv ungdomar. Kanske var inte allt så genomreflekterat från början. Det kom synpunkter på att ett särskilt samiskt konfirmandläger kunde verka segregering – man miste ju de samiska ungdomarna i deras hemförsamlingars konfirmandarbete. Då ställdes frågan hur dessa samiska konfirmanders bakgrund uppmärksammades under konfirmandarbetet i hemförsamlingarna. Och svaret var ju att det inte skedde.

Det samiska konfirmandlägret är ofta starten på det samiska engagemanget, i kyrkans verksamhet eller i andra samhällseliga uppgifter. Det är viktigt att kyrkans kontakter med unga kommer tidigt, börjar åtminstone redan på konfirmandnivå, så att ungdomarna får en smak för vad det kan betyda att tillhöra en kyrka. Det är också viktigt för framtida rekrytering till kyrkligt medarbetarskap och arbete. Därför är det sorgligt att vi ska behöva säga nej till unga samer som vill vara med bara för att vi har ett tak på 40 deltagare per läger. Det sägs att ekonomiska skäl är främsta orsaken till att inte alla kan tas emot. Man hoppas att stiftet och nationell nivå kan lösa finansieringsfrågan så att alla som vill vara med också kan få vara det.

Att ansvaret ligger på stiftet kan vara en flaskhals. Och det borde gå att hitta en annan pedagogisk modell så att man kan arbeta med 60 istället för 40 deltagare. Resurser måste då skjutas till från församlingarna. Stiftets resurser räcker inte till. Problemet med antal deltagare och finansiering handlar således kanske mer om att tänka lite bredare. Frågan är också om det kyrkliga utjämningsystemet tar tillräcklig hänsyn till behoven av samisk verksamhet.

Fler förslag till lösningar nämns. Kan man till exempel kombinera konfirmandarbete i hemförsamlingen med ett samiskt konfirmandläger som skulle kunna vara lite kortare? Kan man använda sig mer av kommunikation via e-post, sociala media etc? Dessutom: Sápmi är ett, och nationsgränserna är inte samernas gränser. Så varför kan inte den samiska konfirmandverksamheten vara nationsgränsöverskridande?

Konfirmandlägret är en av de viktigaste beståndsdelarna i det försoningsarbete som pågår mellan Svenska kyrkan och samerna. I Luleå och Härnösands stift funderar man kontinuerligt på vad man kan göra med de ungdomar som inte får plats i lägren. Man har därför nu tydligare engagerat stiftsdirektörerna i frågan.

Det finns ett stort intresse bland de samiska konfirmanderna att fortsätta som unga konfirmandledare, större än kyrkan kan ta hand om. Det behövs därför flera möjligheter till fortsatt meningsfullt engagemang i kyrkan för de samiska konfirmanderna.

De samiska konfirmandlägren visar att det finns samer över hela landet, inte bara i norr. De är viktiga för den samiska gemenskapen – för de ungas kontakter med varandra och för familjerna och deras kontakt med kyrkan.

Lägren har stor betydelse för de unga samernas identitetsutveckling. Samarbetet med den samiska ungdomsorganisationen *Sáminuorra* – som deltar med lägerledare – förstärker identitetsarbetet och ger lägret en legitimitet.

Men lägerverksamheten är inte bara ett ungdomsläger. Det är också ett sammanhang där teologin görs tydlig, där samisk kontextuell teologi skapas och praktiseras.

Det finns, som nämnts, viss problematik med lägren, bland annat beträffande anknytningen till de unga samernas hemförsamlingar. Det är viktigt att hemförsamlingarna tar hand om dessa konfirmander, erbjuder plats och uppgift. Det finns också mer att göra när det gäller att knyta konfirmandernas familjer tydligare till konfirmandlägret.

Språket och andra identitetsfaktorer

Sagka Stångberg

Erfarenheter från språkkurser för barn samt kort introduktion om det samiska språkets historia och dess olika varieteter

Sagka Stångberg är lärare och undervisare i sydsamiska. Hon berättar om språkkurser för skolbarn där de genom undervisning i skolan och språkläger lär sig att kommunicera på sydsamiska. Samtidigt får de en tydligare och starkare identitet. Stångberg berättar också om det samiska skolsystemet och de samiska språken och språkanvändningen.

Sigrid är mitt svenska namn. Jag kommer från Tärna, Vapstens sameby. Jag har bland annat arbetat som lärare och skolledare vid Tärnaby sameskola i 30 år. Jag har undervisat i sydsamiska.

Språkkurser i sydsamiska för barn har hållits inom ramen för ett Interreg-projekt som Sverige och Norge bedrivit. Barnen har fått lära sig sydsamiska i skolan och på språkläger. Elever som deltog i projektet och deras föräldrar fick skriva kontrakt. Syftet med projektet var dels att uppnå naturlig kommunikation på sydsamiska – en del av barnen som deltagit i projektet har nått detta, andra är på väg – dels att stärka den samiska identiteten.

I över 100 år har det förts en assimilationspolitik. Bland annat har språket tryckts undan.

Min far har talat samiska hela tiden. Min mamma har varit husmor vid kåtaskolan. Statliga skolan förlades till Tärnaby i Västerbotten. Där började jag min skolgång i nomadskolan. Vi hade kortare terminer.

1632 inrättades första skolan för samer i Lycksele, Skytteanska skolan. Den skulle utbilda pojkar till präster som skulle missionera bland samerna. Samerna och vår religion ansågs som väldigt syndig. I sin trosnit brände man många trummor. År 2009 hittade man i Norge en gömd gammal trumma. Jag brukar säga att jag är tvångskristnad, men vill samtidigt säga att jag omfattar den kristna tron och är glad för den.

Under 1600- och 1700-talet var samiskan undervisningsspråk i skolan. Under mitten av 1800-talet tog länsstyrelserna över ansvaret för samernas skolgång. Av 1846 års förordning framgår det att i områden där samiska talades fick man undervisa i samiska men inte på andra platser. Tärnaby var en plats där man inte fick tala samiska.

I nomadskolan fick bara renägande samers barn gå. När jag började i skolan 1952 hade vi en vardagskolt, på söndagarna en finare kolt. På söndagarna var vi tvungna att klä upp oss i den när vi skulle gå till kyrkan. Man kände sig utklädd. Vi skiljde oss tydligt från andra gudstjänstdeltagare. Detta var naturligtvis också assimileringspolitik, "lapp ska vara lapp". Vi fick inte någon undervisning i samiska men i nomadkunskap. Vi förväntades bara kunna perfekt svenska. Det var en chock för min äldre syster när hon började skolan, för hon talade bara samiska. I Tärnaby fick vi komma till Frälsningsarmén. Där fick vi sjunga och spela.

Jag började på seminariet för att utbilda mig till lärare. Fastän jag bad om att få läsa mitt modersmål samiska, sade de nej. Efter lärarexamen fick jag möjlighet att läsa sydsamiska vid Umeå universitet. Det var en fantastisk möjlighet. Det var också under 1970-talet som synen på språket delvis började förändras. I början på 1970-talet började man undervisa i samiska i nomadskolan, långt senare i grundskolan i Tärnaby, 1 timme per vecka. Än idag är det inte självklart att få läsa samiska när man utbildar sig till lärare. Under själva lärarutbildningen finns det inte någon möjlighet att läsa samiska, utan det får man göra före eller efter den. Vi har språklagar nu som säger att du har rätt att lära dig ditt språk. Självklart ska det därför vara möjligt att i lärarutbildningen läsa samiska. Eftersom det än så länge inte finns i lärarutbildningen, saknas det lärare i samiska. Undervisning i samiska sker via *skype* med lärare från Norge. De träffar sina elever fysiskt högst en gång per månad. Även läromedel saknas i sydsamiska.

Samebyarna är också ett påfund från staten. Den som skulle vilja hålla på med renskötsel för att farfar gjorde det får inte det.

Det gula i dräkten betyder sol. Solen har vi på trumman. Kanske det är därför det gula försvunnit från vår sydsamiska dräkt.

Det kom en motion i riksdagen 1908 om vad som händer om en same får för mycket skolgång. Får de gå i skola vill de inte tillbaka till det samiska livet. Det var därför beslutet kom om den begränsade skolgången.

Försoningsprocessen, vet vi, har pågått ett tag, och regeringen har bett om ursäkt. Övergreppen måste ges ett namn, man måste vara ärlig. Försoningen måste kanske innehålla en ekonomisk ersättning. De olika statliga utredningarna har bara splittrat de samiska grupperna. Strukturerna måste kunna brytas upp. Man måste gå vidare med försoningen. En viktig sak är ratificeringen av ILO 169. Benämnen övergreppen, beskriv vad man vill göra och ratificera ILO 169 – för att det ska vara rättvist. Där är kyrkan en viktig part i samhället.

Och något om det samiska språkets historia. På Sametingets informationsportal finns mycket information om samiska språket och samisk historia.

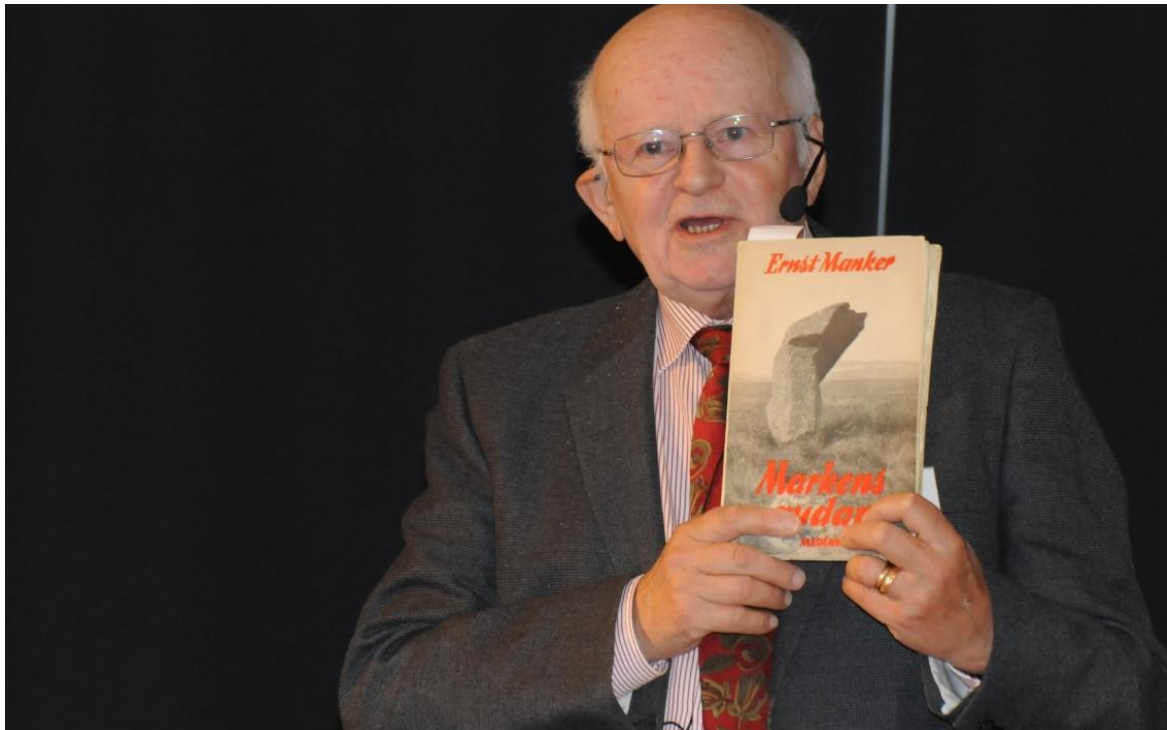
Samiska språkområdet brukar indelas i nio områden/huvuddialekter. Se www.giela.org som är en annan bra portal.

Det finns olika teorier om samiskans ursprung. Mest spridd är den teori som anger att samiskan kommer från ett urspråk som sedan delats upp i olika dialekter. Luleå- och sydsamiska räknas som två av de utrotningshotade språken. För att man ska kunna lära sig språket är 3-4 timmars undervisning per vecka ett minimum. Därför behövs även ytterligare kunskap, utöver undervisningen i skolan, till exempel via ”språkbud” där man genom språket får lära sig olika saker inom kulturen. Genom drama kan man också utveckla sitt språk.

(Sagka Stångbergs inledning avslutas med en filmvisning. Filmen ingår i slutredovisningen av Interreg-projektet *Gielebiese*.)

Rolf Christoffersson, religionshistoriker **Trummor och andra icke-verbala faktorer**

Rolf Christoffersson, som skrivit en avhandling om den samiska trumman, talar om trummor, namnskick, natursyn och seitar. Trumman användes som hjälp för nåjden och för att ta reda på vad andarna ville. Bilderna på trumman är tecken på en världsbild. Seiten är inte en avgud, som missionärerna menade, utan en symbol för det närvarande och heliga i terrängen.

Något om namnets betydelse för identiteten. Det finns en doktorsavhandling av Märit Frändén om samiskt namnskick. För samer var det förr mycket viktigt för barnets hälsa att det hade rätt namn, oavsett vilket namn prästen hade gett barnet vid dopet. Man kunde också avdöpa vid

behov ... Namnet är en del av identiteten, det vill säga av allt vi är. Orden är sekundära i förhållande till upplevelsen, men de är viktiga.

I västerländsk kultur verkar det som om vi har rätt att företa oss vad som helst med naturen. I övriga kulturer är människan inte överordnad naturen utan underordnad den. Detta klargjorde Odd Mattis Haetta på den kyrkohistoriska dagen vi hade tidigare i år i Uppsala. Det gäller även för den samiska kulturen. Åke Hultkrantz, religionshistoriker i Stockholm, tog i en bok upp frågan om ekologins betydelse för religioners utformning.

I den samiska världen finns många märkliga klippblock. Vem har lagt det där det ligger och varför? I det upplevelsefältet tror jag religionens ursprung ligger.

I samiska sammanhang finns det två icke-verbala identitetsfaktorer jag vill säga något om: trumman och seiten.

Den ursprungliga användningen av trumman var som hjälp till den religiösa experten, nåjden eller schamanen. Det andra bruket var att ta reda på vad andarna vill. Skälet till att man målade bilder på trumman var troligen att man ville bevara händelser och saker i minnet. De uppstod inte på de sätt som missionärerna beskrev.

Inte ens nåjden kunde styra visaren på trumman. Då tänkte kanske även andra att de skulle kunna använda trumman för att få besked med hjälp av den.

Jag har försökt ta reda på detta i min forskning. Jag har suttit och studerat trummor. Kan man se av trummornas slitage vad de använts till? Det fanns oftast slitage på ett enda ställe på trumman. Jag har gjort ett par ovala experimenttrummor med visare och klyka. Det fanns en enkel visare eller flera hopkopplade, upp till 20 ringar. När man trummar på skinnen hör man ett ljud, vilket beror på att skinnen vibrerar. Ljudet delar upp sig i frekvenser, så kallade övertoner. För att ta reda på hur indelningen i övertoner ser ut lade jag sand på trumman och trummade. Då bildades mönster. På en del ställen flyttar sig sanden, på andra ligger den still. När visaren stannar på en stillaståendepunkt stannar den där och rör sig inte mer. Det som berättas är alltså sant – det är så här det går till.

Bilderna på trumman talar för en världsbild. I den samiska världen finns bara en värld. När man dör, försvinner man inte långt bort i rymden utan flyttar in i ett annat rum i samma hus. Det är livet här och nu vi lever.

”Trumman ett ljudverktyg, inte en trumma”, enligt Karl-Olof Edström (1979). Men vad är då ett musikinstrument om inte ett ljudverktyg? Trumman har verkligen varit ett musikinstrument. Det verkar vara så att man idag accepterar att det är så.

På bilder av nåjder som finns på en del trummor är nåjdernas kroppsställning densamma som den som finns på hällristningar. Det är fråga om en dans. Den kollektiva dansen har oerhört stor betydelse för samhällsbildandet och gemenskapen.

Om seiten kan man läsa i boken *Markens gudar* av Ernst Manker (1948). Benämningen säger en sak man kan diskutera. Missionärerna såg seiten som en avgud, och den skulle därför förstöras. Jag tror inte den var det, utan den var en symbol för det närvarande och heliga i terrängen. Där det heliga blir synligt i terrängen, där kan man närma sig Gud. Det är en

utmaning för oss idag. Hur skulle det vara om man i en kyrka satte upp en seite som man skulle kunna tillbe kring?

Ole Mathis Hetta

Botande och andra samiska traditioner

Läkaren Ole Mathis Hetta talar om definitionen av hälsa och om vad som påverkar vår hälsa. Han beskriver samisk folkmedicin och begreppet *buorideapmi* som bygger på en helhetssyn på livet och som ligger nära frälsningsbegreppet. *Buorideapmi* innebär att göra något helt, att göra gott. I till exempel Tromsö accepterar läkarna *buorideapmi* som ett komplement till skolmedicinen. Hetta berättar också om tekniker inom samisk medicin.

Hälsa – tro – helande

Ole Mathis Hetta

Ole Mathis Hetta har arbetat som läkare i 36 år och är rådgivare i den norska hälsomyndigheten. Han har också bott åtta år i Afrika och har där haft kontakt med traditionella *healers*.

Vad är hälsa?

Hälsa kan behandlas på flera olika sätt och i flera sammanhang, till exempel

- hälsa och sjukdom som motsatser
- hälsa och ohälsa
- hälsa som tillstånd
- hälsa som något som gör att jag klarar av livets utmaningar
- hälsa som religion.

Hälsa, tro och helande är tre ord som är nära förknippade med varandra. I dag är hälsa nästan som en religion. När du öppnar en tidning kan du se att hälsa framställs som ett religions-substitut, som en ersättning för religion. I dag blandas dessutom *healing*, helande, med *new age*, så det blir en mix av allt möjligt.

WHO:s definition av hälsa

WHO definierar hälsa så här: Hälsa är inte bara frihet från sjukdom och svaghet utan fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välmående. Det är en definition som betraktar hälsa som ett tillstånd. Biskop Per Lønning sa att den här definitionen är en god beskrivning av himmelriket.

Det som saknas i definitionen är den andliga dimensionen. I slutet av 1990-talet aktualiserades detta av flera länder. Frågan togs upp i WHO:s generalförsamling 1998 men resulterade i avslag. Jag tror att frågan kommer tillbaka och om tjugo år så kommer den andliga dimensionen att finnas med i definitionen.

Hälsa som slit

Hälsa kan vara ett slit. Hälsa är inte ett tillstånd utan något som du måste uppnå, erövra varje dag. Det är väldigt mycket av det som finns omkring oss som påverkar vår hälsa: arbete, trygghet, rökning, mat och dryck, motion, socialt nätverk, möjlighet att få hjälp när det är svårt, bön ... Som troende är det helt naturligt att vi ber om hälsa, ber om att få bli friska. Det betyder att det här skråplanet är olika för olika individer och tider.

Vi kan själva göra mycket för att hålla oss friska och förebygga sjukdom.

Faktorer som påverkar hälsan

Det har gjorts en hel del forskning på samisk hälsa, till exempel i Vilhelmina och Tromsö och av finska forskare. En renskötarens kontext är en helt annan än den som en same i Stockholm lever i. Kontexten är bestämmande för vår hälsa, hur vi har det och vad vi kan göra för att påverka hälsan.

Vad är det som skapar ohälsa?

Om vi ser på det som i dag kännetecknar de nordiska ländernas hälsosituation så är det några förhållanden som i hög grad skapar ohälsa hos moderna människor. Det är inte svält och inte infektioner, och hjärtinfarkt är ett mindre problem än tidigare på grund av goda behandlingsmöjligheter. Istället handlar det om

- konflikter i arbetsliv och samliv/äktenskap
- ensamhet, brist på inkludering
- mobbning och trakasserier
- förlust av självkänsla och språkligt och kulturellt förtryck
- avsaknad av trygghet och rammar för barn och unga
- osäkerhet om framtiden.

Det är detta som i dag är de största hoten mot vår hälsa.

Samernas hälsa

När det gäller samernas hälsa vet vi att det finns skillnader jämfört med den övriga befolkningen på Nordkalotten. Men det ser inte ut som att samerna lever på ett så annorlunda sätt än den övriga befolkningen: de röker lika mycket, rör sig lika lite och äter lika osunt. Det man sett som skiljer är

- möjligen lägre laktostolerans
- växtkurvan hos spädbarn och småbarn är något annorlunda. Många samiska mammor har blivit bekymrade när de fått höra att deras barn inte följer tillväxtkurvan. Men dessa kurvor är ritade utifrån majoritetens förhållanden
- lägre alkoholintolerans men mindre alkoholism. Det har visats i en doktorsavhandling
- använder mindre sömnmediciner
- har mindre MS
- har mindre cancer, vilket har med traditionell livsstil att göra
- samerna i Norden har inte samma hälsoproblem som urfolk i andra delar av världen. Samerna i de nordiska länderna har fått del av den socialdemokratiska välfärden. Därför är vi friskare än samer i Ryssland och urfolk i andra delar av världen.

Samisk samhällsmedicin

Under skinnet är samer och nordmän i stort lika, men inte ”utanpå” – våra levnadsvillkor är väldigt olika och ger på olika sätt utslag i hälsofrågor. Viktiga olikheter återspeglas i näringar, ledighet från arbetet, ekologi, natursyn, livsstil, förhållandet mellan en majoritetsbefolkning och samerna som en minoritet, utsatthet för långvarig diskriminering, identitetskriser, förnekelse av samisk etnicitet, små och täta samhällen, bostadsförhållanden, släktförhållanden och släktkänsla, sättet att kommunicera och prata på (samiskt uttryckssätt, bildanvändning, berättande), motsättningar mellan olika samiska grupper, tro, laestadianismen, moderniseringen och Coca Cola-kulturen i Sápmi ...

När samer besöker hälsocentralen kan det väldigt lätt bli missförstånd om hälsopersonalen inte förstår språket och kulturen. Eftersom samer har ett annat sätt att prata på, kan personalen tycka att samerna tar för mycket tid. Många läkare uppträder som veterinärer i förhållande till samerna. De kan inte kommunicera med patienten bättre än veterinären med kon.

Assimilering och diskriminering

Assimileringspolitiken i Norge inleddes på 1860-talet, samtidigt som den norska nationalismen utvecklades. Medveten assimileringspolitik pågick fram till 1970-talet.

Därefter har diskriminering från storsamhället skett i form av rasistiska strukturer, strukturrasism. Så är vi fortfarande diskriminerande som folk. Vi har till exempel inte läroböcker, nyheter, tidningar ...

I förra veckan blev det klart att det norska sametinget i budgeten bara får en ökning som motsvarar prisstegringen, och knappt det. Det kan jämföras med att operan i Oslo fick sin budget ökad med nästan 40 procent. Jag får säga som en afrikansk biskop sa: Ja, men vi är ju svarta, och så har vi ingen olja. Samerna hör inte till majoriteten och bor inte i Oslo, inte många av oss i alla fall.

Samerna – ett kristnat folk

Samerna är i dag ett kristnat folk. Det har funnits en schamanism med nåjden som ceremonimästare. Men samerna har varit påverkade av kristendomen sedan ungefär år 1000-1100. Den kristna missionsverksamheten har varit på både gott och ont. Den laestadianska väckelsen har varit viktig. Vi har en hög kyrkotillhörighet. Men sekulariseringen är väldigt stark.

Vad är frälsning?

”Så älskade Gud världen att han gav den sin ende son, för att de som tror på honom inte skall gå under utan ha evigt liv” (Joh 3:16).

”Om vi bekänner våra synder är han trofast och rättfärdig, så att han förlåter oss synderna och renar oss från all orättfärdighet” (1 Joh 1:9).

Frälst från vad? Frälst från syndens och dödens makt. Frälst från död och evig förtappelse. ”Alla har syndat och gått miste om härligheten från Gud” (Rom 3:23).

Frälst till vad? Frälst till att göra goda gärningar för Herren och för vår nästa. ”Vi är hans verk, skapade genom Kristus Jesus till att göra de goda gärningar som Gud från början har bestämt oss till” (Ef 2:10). Frälst till evigt liv i gemenskap med Gud.

Samisk folkmedicin

Det är här jag menar att samisk folkmedicin, *buorideapmi*, att göra något helt, att göra gott, kommer in. Samisk folkmedicin fungerar i samisk kontext på samma sätt som andra system fungerar i sina kontexter.

Jag har inte hört någon kunnig i *buorideapmi* säga att han eller hon utövar den av egen kraft. Man gör det på Guds uppdrag – eller i andra maktens namn. Det är aldrig ”jag själv” som gör det. Och där skiljer sig samisk folkmedicin från annan alternativ terapi.

Folkmedicin är inte kommersialiserad. Det är också en stor skillnad i jämförelse med dagens alternativa terapier.

En känd form för bland annat samisk folkmedicin är att stilla blödning – en i stort sett accepterad form.

Alternativ terapi och folkmedicin är en komplementär medicin och terapi, en alternativ praxis. Alternativ till västlig medicin, skolmedicin.

Samiska tekniker inom folkmedicin

Det finns många samiska tekniker inom folkmedicinen som har brukats:

- urin och djuravföring – bereds och används mest som omslag, men också för invärtes bruk. Inte minst användes detta på djur. Karbamid finns i många hudkrämer i dag – och finns i hög grad i urin
- offrande
- omslag
- koppning
- moxabräkning (*moxa* = hinna mellan björknäver och bark)
- massage, beröring, handpåläggning
- olika örtdrycker, bär, mineraler i naturen
- tryck med knivblad/metall för att stilla blödning. Kniven är kall, kylan gör att huden drar ihop sig
- Bibeln/psalmboken under huvudkudden
- helande på distans.

Healing – *buorideapmi*

Ordet *healing* är vanskligt att använda. *Buorideapmi* står för att göra väl, göra något gott och helt igen, kanske att göra frisk. Men det är ytterst få som säger att ”jag ska göra dig frisk”. De säger ”jag ska tänka på dig”, ”jag ska be för dig”. ”Så får vi överlåta till Honom som gör frisk om du blir frisk.” Det handlar mer om att bli hel, att bli en hel människa med kropp, sinnen, själ, ande och sociala relationer. Att bli en del i en större helhet. Den andliga, religiösa, trosmässiga sidan – försoningsprocessen (att försona sig med något man bär på) – är kanske det viktigaste. Du kanske inte blir frisk, men du får ett bättre liv. Detta är en del av *buorideapmi*-traditionen.

Buorideapmi innebär en holistisk världsbild/världsuppfattning och ett holistiskt tillnärmande. *Buorideapmi* griper in i kroppsliga, mentala, sociala och andliga/spirituella processer. *Buorideapmi* sker i närmiljön, och kulturell gemenskap är en viktig förutsättning. *Buorideapmi* är något annat än att uppnå en hälso- eller friskhetsnivå.

Buorideapmi kan inte och bör inte bli kommersialiserad. *Buorideapmi* är, enligt min uppfattning, något helt annat än den kommersialiserade medicinen eller olika kommersialiserade alternativa praktiker.

I Tromsö finns en del forskning på *buorideapmi*. Och där är det helt okej för läkare att acceptera patienters önskan om hjälp från en *buorideaddji* – man ser och accepterar den som en komplementär medicin.

Jag är väldigt rädd för kommersialisering av *buorideapmi*. Om det sker så tror jag att en hel del av kraften i *buorideapmi* kommer att försvinna.

Buorideapmi innebär, sett i mer globala sammanhang, och tar hänsyn till

- grundläggande rättigheter så som de förstås och praktiseras i det aktuella lokalsamhället
- rättfärdighet
- fred och frihet
- ekonomisk och social trygghet
- skapelsens integritet och förväntan på harmoni
- andlig/spirituell acceptans och återhämtning
- kulturella bindningar och kulturarv.

Buorideapmi-processer sker dagligen i Sápmi. Alla som bor här i Kiruna känner personer som praktiserar *buorideapmi* som er *buorideaddji*, som kan hjälpa ... Och så är det överallt i samiska bygder, även om förändringar i samhället och sekularisering inneburit att *buorideapmi* används mindre nu än för 50-60 år sedan.

Vissa personer har fått gåvan att utföra *buorideapmi*. Som 14-åring sa en onkel till mig att ”du ska överta de gåvor som jag har”. Han dog innan jag kom tillbaka för att träffa honom. *Buorideapmi* ska överlämnas från någon som har den gåvan. Eller den som är *buorideaddji* kan se på en annan person att ”du ska bli en *buorideadeaddji*”. Överlämnandet sker på ett eller annat sätt. När jag sedan gick i realskolan hade jag läst en del om *buorideapmi* och förstått att det fanns vissa formler ... Jag frågade en präst som sa att det inte var något som jag skulle hålla på med, för ”det är som att tvinga Gud”. ”Det är synd att göra något sådant.” Jag var därför avvaktande och frågande i många år. En annan präst sa att ”detta är inget främmande för kyrkan – kyrkan är full av formler”. ”Så du ska använda *buorideapmi* med stor frimodighet.”

Buorideapmi sker ofta i Faderns, Sonens och den heliga Andens namn och har på det sättet blivit en kristen praxis. Men det finns förstås undantag då healing inte sker i treenighetens namn.

Hälsa för att klara av livet

För mig är hälsa till för att bemästra, klara av livets utmaningar – vilket jag är helt frisk, har familj etc. eller vet att jag ska dö om fyra månader.

Berättelser från olika perspektiv, fortsättning

Karl-Johan Tyrberg, tidigare biskop i Härnösands stift Svenska kyrkans perspektiv, försoningsgudstjänster

Karl-Johan Tyrberg var biskop i Härnösands stift när den första försoningsgudstjänsten hölls där 2001, året efter kyrkomötets behandling av frågan. Han beskriver försoningsprocessen mellan samerna och kyrkan. Det finns en kritik mot försoningsprocessen som den sett ut hittills. Det kan behövas en officiell rapport och en överenskommelse om gottgörelse. Men, säger han, det behöver också utvecklas en hoppets teologi som handlar om att bryta uppgivenhet och passivitet. Hopp är att inte ge upp.

Den 25/3 2001 hölls i Undersåkers kyrka den första försoningsgudstjänsten efter kyrkomötets beslut året innan.

Försoning är inget att avverka, inget man blir färdig med, och försoning sker i ömsesidighet. Det var mycket som föregick gudstjänsten i Undersåker. Och den fick också följder, både glädje och tveksamheter. Själva gudstjänsten innehöll följande erkännande av Svenska kyrkans oförrätter gentemot samerna – och här är det en same som berättar vad det är att vara kyrka (kursivt nedan) och biskopen som svarar med erkännanden:

I dag vill vi i Härnösands stift tydligt uttrycka den brist på tillit, öppenhet och respekt som kännetecknat många av Svenska kyrkans relationer till den samiska befolkningen.

I vår historia har vi bidragit till att fördomar om samiskt liv bevarats och därmed förstärkt människors utsatthet.

Det kristna budskapet visar på alla människors lika värde.

När samer getts mindre människovärde har kyrkan ofta varit tyst och låtit människor ringaktas och särbehandlas.

Tron måste uttryckas på modersmålet och med eget kulturellt symbolspråk.

Så har vi som kyrka inte handlat i det förgångna. Samiska symboler har misstänkliggjorts och hindrats från att införlivas i kyrkans gudstjänstliv.

När kyrkan hade ansvaret för skolan i vårt land verkade vi inte för det samiska språket.

Kyrkan har en profetisk uppgift att ge röst åt den som inte kan göra sin röst hörd.

Kyrkan har i förhållande till den samiska befolkningen försummat sin uppgift att visa på rätt, rättfärdighet, barmhärtighet och nästankärlek i ett gemensamt ansvar för allas möjlighet att arbeta och leva.

Försoning är uttryck för kärleken som den starkaste makten. Utan försoning finns ingen framtid.

Som kyrka erkänner vi att vi har del i den skuld som ligger kvar från det förgångna. Vi ber om förlåtelse för det som vi tänkt och gjort fel och för det som vi försummat.

Den försoning vi söker är att vi nu gemensamt kan bära dessa svåra erfarenheter och gå vidare i ömsesidig kärlek, respekt och tillit.

Symboliskt får vi nu lägga våra stenar vid korset i koret och visar genom denna vår vandring att vi vill vara med och gemensamt utmärka en framtida gemensam vandringsled, en försoningens väg i Jesu namn.

Det här är nu 10 år sedan. Jag fick tillfälle att erinra om det i samband med samiska gudstjänster i Ankarede vid midsommar i år. I Undersåker kunde vi anknyta till en gammal kyrk-helg. Det sker något i en gudstjänst. Det var välplanerat och förberett. Gudstjänsten inleddes med jojk. Det fanns stenar framme i koret, formade som ett kors. Det som präglade gudstjänsten var att ingenting är omöjligt för Gud. Vi gjorde detta för att vi bär med oss något ouppklarat. Vi ville protestera mot det som var orättfärdigt. Och vi ville gå vidare. Vi visste att en fin gemenskap gör det möjligt ta itu med det som är svårt.

I erkännandet blev kyrkan påmind om det som är en självklarhet. Kyrkan hade förnekat sitt eget budskap. Först handlade det om människosynen. Sedan om språket. Därefter om kyrkans profetiska uppgift och förvaltningen av försoningens budskap. Det som skedde var fel och det får inte hindra en gemensam framtid. När man kom till kyrkan fick man en sten i sin hand – en sten kan vara vapen men också byggmaterial. Man fick gå fram och lägga sina stenar vid korset på golvet. Det bildades ett röse som ju utmärker en vandringsled i väglös terräng.

Försoning är ett Kristusmönster; genom hopplöshet till hopp. Bakgrunden var en motion till kyrkomötet år 2000 från tre biskopar (Härnösand, Luleå och Västerås): Den samiska befolkningens identitet i Svenska kyrkan. Den handlade om kränkthet, om rasbiologiskt tänkande, om skolpolitik, om Olof Bergqvists ”lapp ska vara lapp”, om en diskriminerande hållning. Kyrkan har varit tyst när orättvisor begåtts och inte heller gått före med etiska principer. En rad åtgärder beslöts av kyrkomötet. Försoningsgudstjänsten 2001 var en uppföljning. Det som uttrycktes 2000 och 2001 hade förberetts under lång tid.

Bland det som hände under perioden 1990-2001 vill jag nämna följande: Försoningsprocessen i Norge hade inletts tidigare. Samarbetet med Bierna Leine Bientie, same och präst på norskt sydsamiskt område, utvecklades. Nationsgränsen har inte varit av någon större betydelse i de här sammanhangen. Det har också funnits ett samarbete när det gäller kyrkolivet i stort. Den sydsamiska mässan med musik av Frode Fjellheim togs i bruk i Brecken. Den har sedan använts vid olika tillfällen, bland annat i Härnösands domkyrka, då det också hölls ett samråd med samiska organisationer. *Daerpies Dierie*, det sydsamiska kyrkbladet, har funnits från 1997. Tidningen speglar utvecklingen på ett bra sätt och är viktig framöver också. Vi höll ett seminarium i Ås, ”I försoningens tecken”, dokumenterat i boken ”Försoning är ett sätt att börja om”. Särskilt vill jag nämna Bierna Leine Bienties bidrag om försoningsprocessen.

Samarbetet med Luleå har också betytt mycket. Före 1904 var vi ett enda stift. Samhörigheten lever kvar. Jag vill nämna Bo Lundmark, Bror Valter Nilsson, Arne Andersson, Erik-Oscar Oscarsson. År 1996 bildades Svenska kyrkans samiska råd. Tidigare hade det samiska arbetet kanaliserats genom Missionssällskapet Kyrkan och samerna.

Det fanns också en uppföljning ur urfolksperspektiv. Jag kan nämna Curitiba 1990, Kyrkornas världsråds generalförsamling i Canberra 1991, Jokkmokk november 1992, rapporten ”Från Curitiba till Jokkmokk”. I en skrivelse till ombudsmötet tas upp Svenska kyrkans del i samhällets förtryck. Angelägenheten i bearbetningen av kyrkans roll ökade. Nämner också FN-årtiondet 1994-2004 och Samtinget 1993. Under 1990-talet växte insikten om oförrätterna

från kyrkans sida. Samiska rådet höll ett viktigt möte i Arvidsjaur. Allt detta är en viktig bakgrund till motionen till kyrkomötet. Vi behöver också nämna arbetet med ILO 169 och Svenska kyrkans tydliga hållning. Samiska rådet och Härnösands stift försökte driva på.

Jag har också många goda minnen från den här tiden: samtal under visitationer, alltid träffar med samerna i området, gudstjänster i Ankarede och Ljusnedal, arbetet med renbete i kyrkans skogar, jolk i gudstjänster ... Förtroende och vänskap är viktiga ingredienser i ett fruktbart utvecklingsarbete.

Vänstiftskontakter har också bidragit – med människor och kyrkor som levt under förtryck. Härnösands stift har haft sådana kontakter med kyrkan i Slovakien och i Sydafrika. Chris Hendricks och Michael Lapsley har varit viktiga resurser.

Hur kan man förena försoning med rättvisa? Jag tror på en återupprättad rättvisa. Det handlar inte om vedergällning utan är detsamma som försoning. Vi behöver ännu mer reflektera över rättvisebegreppet. Jag har lärt mycket av mitt arbete med Palestinakonflikten. Rätten och rättvisan är viktiga förutsättningar i försoningsprocess. Kyrkans profetiska uppgift handlar om att kyrkan måste ta på allvar de frågor som är angelägna för de människor hon tjänar och därför arbeta för rättvisa! Det är ett obekvämt budskap i vår tradition, vi som gärna talar om nåd och tro.

Det finns kritik mot försoningsprocessen som den hittills sett ut: det saknas gottgörelse, det behövs mer av handling, det räcker inte med ord. När det gäller det förgångna kanske det inte räcker med gudstjänst. Kanske behövs en officiell rapport och gottgörelse. Stärkande av det samiska arbetet har varit steg i rätt riktning.

Men vi behöver också utveckla hoppets teologi, som handlar om att bryta uppgivenhet och passivitet. Det är inte fråga om optimism men om att dela erfarenheter av smärta, att inte ge upp. Hoppet innebär inte att situationen förbättras. Det handlar om att utveckla en strategi. Hoppet lär de förtryckta att sluta vara offer. Vi är medarbetare för Kristi räkning. Hopp är att inte ge upp.

Ärkebiskopens reflektioner

Anders Wejryd, ärkebiskop

Ärkebiskopen talar om enhetsillusionen, kolonialillusionen, kyrkan som ordnare eller motkraft och om framtiden. Skapelseteologi kan fungera konserverande, säger han. Det är viktigt komplettera skapelseteologin med en djupare förståelse av kärleksbudet. Det är viktigt att fortsätta mötas, säger han och anger översättning av kyrkliga böcker och rekrytering av medarbetare som ett par viktiga områden att arbeta vidare med.

Det är lite speciellt att ge reflektioner innan mötet är färdigt. Det jag ger är reflektioner från min sida, från det jag varit med om fram till nu. Jag samlar dem under fyra punkter:

1. Enhetsillusionen

Hur enhetliga är vi? På 1600- och 1700-talen var det inget oroande att språken skiljde sig åt i vårt land. Det avgörande då var att vi hade en gemensam tro. Allt hölls ihop av en kung och en gemensam tro. Sedan blir språket allt viktigare för att hålla ihop enheten. Efter 1809 talades det nästan bara ett språk, svenska.

I moderniteten och nationaliteten blir språket sammanhållande för att hålla ihop landet. Vad som nu håller ihop landet får forskare tala om för oss. Det är inte några självklarheter. Vi är ett samhälle som jag tror hålls ihop på, i jämförelse med andra länder, ovanligt få uttalade principer. Vi hålls ihop genom majoritetsbeslut. Vi har gjort en hyfsad gemensam resa från fattigdom till rikedom. Rättighetstänkandet i Sverige har därför inte varit särskilt uttalat. Allt tonas ner, för svenskar är ganska kloka och snälla. Det har präglat oss. Vi har svårt att hantera kritik som kommer från exempelvis EU och FN. I sak ser man att vi inte lever upp till det vi

förpliktigt oss till, i till exempel barnkonventionen. Detta har gjort det svårt för oss att ta in sådant som vi hör om sametraditioner.

2. Kolonialillusionen

”I Norrland hava vi vårt Indien”, sa Axel Oxenstierna. Erfarenheter som finns av att vara förtryckt här i vårt land, måste vi ta in även när vi talar teologi. Det är nog inte en slump att Hjalmar Lundbohm under många år var i brevväxling med Kipling.

3. Kyrkan som ordnare eller motkraft

Det är klart kyrkan varit ordnare, på gott och ont, under lång tid i vår historia. Tänk på kopplingen mellan kyrkan och romarriket. Det var mycket som var hopflätat när det gäller världslig och andlig makt. För Luther handlade reformationen om många saker. Kyrkan behövde befrias från makten. Skilj på världsligt och andligt regemente. När detta, reformationen, slår igenom i vårt land, hoppar kyrkan upp i knäet på kungen. Svenska kyrkan blir på 1600-talet en maktkyrka där kyrkoherden har all makt lokalt. Det är en historiens ironi, helt emot reformationstanken.

Idag är vi i en situation där vi har chansen att arbeta med sådana perspektiv som Tore Johnsen tog fram i morse, med Bartimaios och ropet som inte fick komma fram. Vi ska inte underskatta konflikten. Vi har ansvar för det som har gjorts. Jag har spelat två roller i Himlaspelet, som spelas på somrarna i Leksand. Den ena rollen är den elaka prästen som skickade Marit på bål. Vilket ansvar har vi för tidigare generationer? Det kan vi fundera på. Jag känner inte något ansvar för de dumheter min morfar gjorde. Men jag vet att jag är påverkad av dem och jag hoppas att mina barnbarn inte retar upp sig på dem. Vi har alla ett ansvar för de misstag vi begår, ett ansvar för att ta in historiska erfarenheter. Det som verkar självklart nu kanske inte är det om 20 år. Det är ett skäl för att misstro majoritetsbeslut. Det är ett skäl för att det behövs konventioner som arbetas fram långsamt. Det jag inte tänkt på tidigare är vårt ansvar för att låta våra barn lära sig språket.

4. Framåt

Skapelseteologin har nämnts idag. Vi i Norden brukar vara stolta över den. Jag tror det är viktigt och bra, men kraften är inte alltid där. Det är väl bäst, för det blir konserverande utifrån dem som har makt och tolkningsföreträde. Jag tror det är viktigt för oss – om vi ska kunna tala till människor i allmänhet, om vi ska tala in i andra religioner och om vi ska komplettera vår skapelseteologi – att vi borrar in mer i kärleksbudet. Vi har ett gemensamt beroende och ansvar, vi har en Gud som också sätter oss att förvalta och dyrka inom vissa ramar. Det behövs ärlighet. Vi behöver mejsla ut varför vi har olika positioner, man måste kunna se ur varandras perspektiv. Därför behöver man fortsätta att mötas.

Det romska försoningsarbetet under 1990-talet ledde till att några försoningsgudstjänster firades. I den romska gruppen har ingen fört arbetet vidare, för gruppen håller inte ihop.

Det är den som är i underläge som har ett överläge – för det är den som kan säga att den är öppen för att försonas. Det är först då man kan tala vidare.

Morgondagen blir viktig. Arbetet vi fått chansen att göra med översättningar av bibel och psalmbok är oerhört viktiga. Det är genom språket vi kan utvecklas. Genom språket kan jag hitta tillbaka.

Det måste rustas och möjliggöras så att det fortsatta arbetet byggs inifrån. Rekryteringsarbetet är centralt, vi behöver sådana som vågar vara tolkare, det är viktigt att lyfta fram sådana som kan bli ledare.

Jag var på en hearing i Konstitutionsutskottet i juni 2011, tillsammans med Peter Nobel. Han ville att vi skulle aktualisera den nordiska samekonventionen där. Det blev en nyttig dag för mig. Jag fick insikt om hur komplicerad frågan är för olika samer.

Det finns goda lokala exempel på hur man arbetar, inte bara negativa.

Hoppet lär de kristna att sluta att vara offer. Det är lätt att båda sidor ser sig som det. Vi ska inte bidra till det.

13 oktober

Några röster i samtalet utifrån bland annat ärkebiskopens reflektioner dagen innan

Ärkebiskopen delade dagen innan sina reflexioner med deltagarna i *Ságastallamat* – se ärkebiskopens tal i dokumentationen från 12 oktober. I och med att han deltog endast en dag kunde han inte reflektera över det som dittills hänt under mötet. Någon kommenterar: Det var som om han kom från en annan värld. Samtalet denna sista dag handlar dels om kritik mot vissa av ärkebiskopens synpunkter och uttryckssätt, dels om vad som behöver göras framöver.

Kritiken och framtids tankarna kan samlas under dessa punkter:

1. Ärkebiskopen och de nu tjänstgörande biskoparna i samiska stift deltog inte hela mötet. (Härnösandsbiskopen skulle ha deltagit hela tiden men var sjuk.) Datum för *Ságastallamat* hade varit kända länge. Att biskoparna inte deltog hela mötet tolkades som att de inte ansåg sammanhanget vara så viktigt (som samerna och kyrkans samiska medarbetare tyckte).
2. Delar av *Ságastallamat* var öppna för allmänheten. Men allmänheten fick inte yttra sig, bara lyssna. Det uppfattades exkluderande. Tidsbrist angavs som orsak till arrangemanget.
3. Frågan om kyrkans ansvar för historiska oförrätter gentemot samerna. Ärkebiskopen skilde inte tydligt på ansvarstagande i ett individuellt sammanhang och ansvarstagande på organisations- och samhälls nivå. Därför uppfattade man att ärkebiskopen inte tyckte att Svenska kyrkan i dag kan ta ansvar för övergrepp samma kyrka historiskt utsatt samerna för.
4. Behovet av djupare kunskap om övergrepp, diskriminering och rasism och om kyrkans del i detta. Detta hör samman med frågan om kyrkans ansvarstagande. Okunskapen brukar uppfattas som samernas värsta fiende. Det handlar både om bristande kunskap om det som skett i historien och om diskriminering och rasism – personlig och strukturell – i dag. Kunskapsfrågan är en av de viktigaste i den fortsatta försoningsprocessen, se punkt 6 nedan.

En ytterligare illustration till kunskapsbristen mötte deltagarna i *Ságastallamat* i samband med andra dagens mässa i Kiruna kyrka, där Kirunaområdet betecknade som ödemark när det moderna Kiruna med gruvdrift etc. började byggas. ”Ödemarken” var i verkligheten ett samiskt kulturlandskap.

5. Deltagarna hade väntat sig något annat av ärkebiskopens reflexioner: ett stärkande av framtidshopp. Nu blev det andra än ärkebiskopen som fick förmedla detta.

6. Några viktiga delar i en fortsatt försoningsprocess nämndes i detta samtal:

- Forskning om vad som faktiskt skett i historien, konkret och detaljerat beskrivet. Vi måste veta vad det är som ska försonas. Och det finns ingen samlad samisk kyrkohistoria som kan fungera i sammanhanget. Eventuellt skulle ett samarbete med en existerande forskargrupp i Göteborg vara en framkomlig väg. Där finns redan nu en hel del arbete gjort.
- Parallellprocesser, existerande samisk verksamhet i stift och församlingar, fortsätter som i dag. Dessa bidrar kontinuerligt till ökad kunskap, synlighet och delaktighet.
- Är försoningsgudstjänster och förlåtelse framkomliga vägar? Det finns på samiskt håll en hel del tveksamhet om detta – kan det vara så ”enkelt” att komma tillrätta med all den smärta historiska och dagens oförrätter orsakar. Kanske skulle inriktningen istället vara det som i Sydafrika kallas *restorative justice*, återupprättande rättvisa.

6. Utmaning till Svenska kyrkan: Svenska kyrkan är – och uppfattas internationellt som – i vissa frågor väldigt radikal. Varför är Svenska kyrkan då så rädd att ta ställning när det gäller samernas, landets urfolks, rättigheter?

Samtal med inriktning på vad Svenska kyrkan bör göra framöver

”Det här är första gången vi samer får berätta för Svenska kyrkan hur vi har det – och så ska vi få en ’pekpinne’ ” (syftande på ärkebiskopens tal dagen innan), säger en deltagare under detta avslutande samtal.

Sista dagen vid *Ságastallamat* genomfördes ett sammanfattande grupparbete med efterföljande gemensamt delande om vad Svenska kyrkan kan göra i fortsättningen när det gäller samiskt kyrkoliv. Det som framkom i gruppernas redovisning kan samlas under följande punkter:

1. Det är dags att gå från ord till handling. Biskop Bengt Jonsson sade redan 1956: ”Jag tänker på de oförrätter som gjorts, allt vi gjort och samtidigt gör. Vi måste vakna till insikt i vår skuld.”

2. Lära av Norge och Den norske kirke. På många sätt har man kommit längre med samiska frågor i Norge, även om mycket återstår att göra. Bland annat har ju Norge ratificerat ILO 169. Och i den norska kyrkan finns en jämförelsevis stark organisering och bemanning inom samiskt kyrkoliv.
3. I Norge talar man om samer och minoritetsfolk. Samerna har som urfolk en särställning. I svensk lagstiftning räknas samerna som en minoritet bland andra minoriteter. Svenska kyrkan skulle ändå, och som ett föredöme, kunna markera skillnaden.
4. Stärk kommunikationen mellan Sametinget och Samiska rådet inom Svenska kyrkan. Sametinget nominerar ledamöter till Samiska rådet. Det vore naturligt och i vissa frågor effektivt med ett utvecklat och kontinuerligt samarbete mellan de två organisationerna.
5. Samerna behöver få sätta ord på förluster och smärta i ett lyssnande, solidariskt och engagerat sammanhang. Detsamma gäller upplevelsen av att vara offer, att fastna i en offerroll.
6. Men det ska också finnas utrymme att uttrycka det positiva som sker.
7. Historien. Samerna har en egen historia – och kyrkohistoria – som ännu inte är helt beforskad och formulerad. Men vi har ett gemensamt ansvar att arbeta fram den och göra den känd. Forskningsinsatser behövs.
8. Försoningsprocessens fortsättning är inte ett samiskt ansvar utan berör hela kyrkan. Här är nämnda forskningsbehov en av grundstenarna.
9. Gudstjänst, liturgi och teologi är viktiga områden för fortsatt utvecklingsarbete.
10. Det samiska krisnätverket behöver ökad synlighet och större resurser.
11. De som vill bli ung samisk konfirmandledare borde få bli det. Det är en satsning på ledarutveckling som kommer såväl kyrkan som samiska organisationer och samhället till del. Med tanke på dem som ändå inte kan få plats behövs andra former för samiskt ungdomsarbete.
12. Kyrkohandboken. Att det samiska inte från början varit intänt i arbetet med ny kyrkohandbok upplevs som utslag av osynliggörande och dold rasism. Nytänkande förväntas.
13. Dialog med laestadianska predikanter. Laestadius själv tog inte avstånd från jojken, ”samernas uregna sångsätt”. Jojken har en viktig plats i kyrkans gudstjänst och kan fungera som bön. Därför behöver laestadianismens ”förbud” mot jojken diskuteras.
14. Den kyrkliga opinionen behöver väckas och utbildas när det gäller landets och kyrkans urfolk. Det kan behövas ett samtalsmaterial som stöd i en sådan process.
15. Seminarium i kyrkomötet. Svenska kyrkans högsta beslutande organ behöver medvetandegöras i samiska frågor. Det skulle kunna ske i seminarieform i samband med kyrkomötets ordinarie mötesperiod.
16. Gå vidare med den här typen av möten. Svenska kyrkan har ansvar för att ta ställning i sådana samiska viktiga frågor som kommit upp under *Ságastallamat*.
17. Hopp handlar inte bara om optimism utan också om smärta. Vi behöver åka från *Ságastallamat* med ett sådant hopp i våra hjärtan. Hopp är att inte ge upp.
18. Vi behöver också tydligt ansvarstagande. Det handlar om vikänsla och gemenskap: jag tar mitt ansvar, du tar ditt – och tillsammans går vi vidare.

19. Det är viktigt att i relation till kyrkan få känna full tillit och förtröstan. Det kräver att kyrkan vågar ta ställning i för samerna avgörande frågor.

Avslutning

Carl-Reinhold Bråkenhielm, teologiska kommitténs ordförande

Börjar med att erinra om syftet för dessa dagar. (Se under rubriken Bakgrund först i detta dokument.)

Vi har överväldigats av många, många frågor. Många av dem ligger i linje med vårt syfte. Vi i Teologiska kommittén har verkligen fått en djupare inblick i samiskt liv och samisk andlighet och kultur. Vi har lärt oss mycket av samernas erfarenheter. Starkast intryck på mig har alla som berättat om samisk identitet, om smärtan och brottandet med den, gjort. Det som varit tungt är att Svenska kyrkan många gånger inte gjort kampen lättare utan tvärtom.

Det har också funnits saker som gett oss hopp och tillförsikt, exempelvis det samiska konfirmandarbetet, för att underlätta samiska ungdomars arbete med sin identitet.

Biskop emeritus Karl-Johan Tyrberg har påmint om att den här konferensen kan bli ett startskott. Vad ska och kan Svenska kyrkan göra framöver? Fördjupade kunskaper behövs, det behövs forskning om det mörka och om det konstruktiva. Det kanske behövs en vitbok om förhållandet mellan kyrkan och samerna. Det är viktigt med resurser till ett sådant arbete.

Vi behöver också fundera över vad som kan göras för den unga generationen. Det samiska konfirmandarbetet behöver ökade resurser.

Tack till alla som förberett konferensen.

Johannes Marainen, samiska rådet inom Svenska kyrkan

Jag är glad för konferensen och glad för samtalet som blev här i morse. Det blev något positivt av det som kändes jobbigt.

Min dröm är att detta ska fortsätta på stiftsnivå och sedan på pastoratsnivå och allra helst på församlingsnivå. Det är en uppgift särskilt för biskoparna i Luleå, Härnösand, Västerås och Stockholms stift. Jag tycker att kyrkostyrelsen ska göra ett besök i den norska kyrkan och se hur de arbetar där. För vad gör Svenska kyrkan? Jo, plockar bort en halvtidstjänst. Om vi vill göra något verkligt konkret behöver vi ha två handläggare för samiska frågor.

Dokumentation

Text: Marie Schött och Urban Engvall

Bild och ljud: Håkan Sjunnesson

Program för *Ságastallamat*

11 oktober

- kl 13:30** **Lunch**
- kl 14:30** **Välkommen till Ságastallamat**
Carl Reinhold Bråkenhielm, Teologiska kommitté
Johannes Marainen, Samiska rådet
Nora Wasara Larsson, moderator
- Kl 15.00** **Berättelser från olika perspektiv**
Inledare:
Barbro Poggats: Reflektioner med utgångspunkt i ett konstverk
Johan Märak: Historisk återblick i Jokkmokks församling
Eva Rehnfeldt: Arbete med samiska gudstjänster
- Kl 16.00** **Kaffe**
- Kl 16:30** **Berättelser från olika perspektiv, fortsättning**
Inledare:
Johannes Marainen: Egna erfarenheter samt arbete psalmboks-
översättning
Karl-Johan Tyrberg: Svenska kyrkans perspektiv, försonings-
gudstjänster
Carl Reinhold Bråkenhielm: Varför har det varit svårt för kyrkan att
integrera naturfolkens andliga erfarenheter?
- Kl 17:30-19** **Gruppsamtal följt av gemensamt samtal**
- Kl 19:30** **Middag**

12 oktober

- Kl 08:15** **Arbete med kontextuell teologi bland samer**
Inledare:
Tore Johnsen
- Kl 09:45** **Kaffe**
- Kl 10.15** **Ungdomars utsatthet och samisk kultur**
Inledare:
Ann-Helén Laestadius: Erfarenheter av att vara same i storstaden
Mattias Harr: Erfarenheter från samiskt konfirmandläger
- Kl 12.00** **Lunch**

- Kl 13:30** **Språket och andra identitetsfaktorer**
Inledare:
Sagka Stångberg: Erfarenheter från språkkurser för barn, samt kort
introduktion om det samiska språkets historia och dess olika varieteter
Rolf Christoffersson: Trummor och andra icke-verbala faktorer
- Kl 14:45** **Kaffe**
- Kl 15:15** **Andliga traditioner bland samer i vår tid**
Inledare
Ole Mathis Hetta: Botande och andra samiska traditioner
Bo Lundmark: Den laestadianska väckelsen i vår tid
- Kl 16:45-17.00** **Ärkebiskopens reflektioner**
Anders Wejryd
- Kl 18.00** **Samisk mässa i Kiruna kyrka**
Mässan leds av ärkebiskop Anders Wejryd och stiftsadjunkt Birgitta
Simma. Psalmer ur ny nordsamisk provpsalmbok kommer att
användas.
- Kl 19:30** **Middag**
- 13 oktober**
- Kl 08:15** **Samtal med inriktning på vad Svenska kyrkan bör göra framöver**
Sammanfattande reflektion med utgångspunkt i vad som kommit fram
under de tidigare dagarna.
- Gruppsamtal med utgångspunkt i församlingens grundläggande
uppgift enligt kyrkoordningen: gudstjänst, undervisning, diakoni och
mission.
- Gemensamt samtal och avslutning**
- Kl 11:15** **Lunch**

Deltagare i Ságastallamat

Moderator

Nora Wasara Larsson

Inledare

Carl Reinhold Bråkenhielm

Rolf Christoffersson

Mattias Harr

Ole Mathis Hetta

Tore Johnsen

Ann-Helén Laestadius

Bo Lundmark

Johannes Marainen

Johan Mäarak

Barbro Poggats

Eva Rehnfeldt

Sagka Stångberg

Karl- Johan Tyrberg

Sametinget

Erik-Oscar Oscarsson, Sametingets styrelse

Ingrid Inga, Samelandspartiet

Agneta Silversparf, *Vuodega-Skogssamerna*

Helena Kuhmunen, *Min Geaidnu* (Min Väg)

Sáminuorra

Mattias Harr (även inledare)

Deltagare från grannländer

Stein-Erik Anti, Samisk Kirkeråd, Norge

Tore Johnsen, Samisk Kirkeråd, Norge (även inledare)

Erva Niittyvuopio, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

Svenska kyrkans nationella nivå

Anders Wejryd, ärkebiskop

Birgitta Halvarsson, kyrkostyrelsen

Lars Åstrand, ärkebiskopens adjunkt

Härnösands stift

Monica Druge Hjortling, Stiftsstyrelsen

Inger Mattsson, Samiska referensgruppen

Eva Rehnfeldt, Samiska referensgruppen (även inledare)

Luleå stift

Biskop Hans Stiglund, biskop

Ewerth Richardsson, Stiftskansliet

Birgitta Simma, Stiftskansliet

Sagka Stångberg, Samiska arbetsgruppen (även inledare)

Elli K Pavval, Samiska arbetsgruppen

Stockholms stift

Jan Boman, Stiftsstyrelsen
Marita Ollén, Järfälla församling

Västerås stift

Kerstin Björk, Stiftsstyrelsen

Samiska rådet

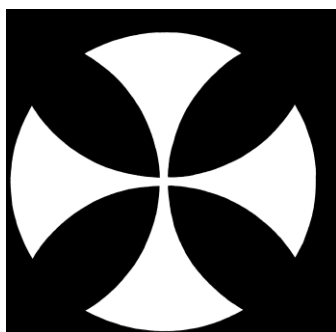
Sylvia Sparrock
Johannes Marainen (även inledare)
Lennart Sacredeus
Karin Rensberg Ripa

Teologiska kommittén

Carl Reinhold Bråkenhielm (även inledare)
Kjell Åke Modéer
Göran Möller
Mikael Winninge

Medverkande tjänstemän

Urban Engvall, rapportering
Kaisa Huuva, handläggare för samiska frågor
Kristiina Ruuti, pressekreterare
Marie Schött, rapportering
Håkan Sjunnesson, fotograf
Kaisa Syrjänen Schaal, ansvarig för flerspråkigt arbete

Svenska Kyrkohistoriska Föreningen

Kyrkohistoriska dagen

torsdagen den 14 april 2011
Hörsal 4, Ekonomikum, Uppsala universitet

Samerna och kyrkan

- 10.00 Välkomsthälsning och introduktion, Professor Oloph Bexell, Uppsala
Utdelning av pris för bästa kyrkohistoriska uppsats 2010
- 10.20 *Håkan Rydving*, professor, Universitetet i Bergen:
Samisk kyrkohistoria. En översikt med fokus på kvinnor som aktörer.
- 11.15 *Lilly-Anne Østveit Elgvin*, högskolelektor, teol. dr, Högskolan i Finnmark:
Lars Levi Læstadius og det samiske.

PAUS MED FÖRTÄRING

- 12.40 *Odd Mattis Hætta*, försteamanuens, Högskolan i Finnmark:
Den gamle samiske religion som folketro i nutida kristne samiske miljøer.
- 13.30 *Bo Lundmark*, prost, teol. dr, Funäsdalen:
”O, må vi vakna upp!” Samerna, Svenska kyrkan och frikyrkorna under 1900-talet
- 14.15 Årsmötesförhandlingar

Dagen arrangeras i samverkan med Svenska kyrkans teologiska kommitté.